

VASA UNIVERSITET

Enheten för marknadsföring och kommunikation

Magisterprogrammet för språkexpertis i ett specialiserat samhälle

Cilla Tallgren

Carrock – Otavankalle – Karok

Jämförelse mellan finska och svenska i översättning av ortnamn i J.R.R.
Tolkiens *The Hobbit* och *The Fellowship of the Ring*

Avhandling pro gradu i svenska språket

Vasa 2018

INNEHÅLL

TIIVISTELMÄ	3
1 INLEDNING	5
1.1 Syfte	6
1.2 Material	8
1.2.1 J.R.R. Tolkien – lingvist och författare	11
1.2.2 Hobbiten och Ringens brödraskap	13
2 EGENNAMN OCH BETYDELSE	20
2.1 Vad är egennamn?	22
2.2 Egennamns mening och funktioner	24
2.3 Vad är appellativer och hur avviker de från egennamn?	25
2.4 Egennamn och deras funktioner och betydelse i skönlitteraturen	27
3 ÖVERSÄTTNING SOM OMTOLKNING	29
3.1 Vad är översättning?	30
3.2 Ekvivalens, överensstämmelse och korrespondens	31
3.3 Översättning och ekvivalens ur en funktionell synvinkel	33
3.4 Att översätta egennamn	37
4 ÖVERSÄTTNINGSTRATEGIER OCH FUNKTIONER I DE FINSKA OCH SVENSKA ORTNMANÖVERSÄTTNINGARNA AV THE HOBBIT OCH THE FELLOWSHIP OF THE RING	40
4.1 Generellt om översättningsstrategierna	41
4.2 Kopiering och funktioner	44
4.3 Adaptation och funktioner	48
4.4 Översättning och funktioner	53
4.5 Remplacering och funktioner	58
5 SAMMANFATTANDE DISKUSSION	65

KÄLLOR	71
BILAGOR	
Bilaga 1. Undersökningens material	76

VAASAN YLIOPISTO**Markkinoinnin ja viestinnän yksikkö**

Tekijä:	Cilla Tallgren
Pro gradu -tutkielma:	Carrock – Otavankalle – Karok Jämförelse mellan finska och svenska i översättning av ortnamn i J.R.R. Tolkiens <i>The Hobbit</i> och <i>The Fellowship of the Ring</i>
Tutkinto:	Filosofian maisteri
Koulutusohjelma:	Kieliasiantutjisuus erikoistuneessa yhteiskunnassa
Oppiaine:	Ruotsin kieli
Valmistumisvuosi:	2018
Työn ohjaaja:	Siv Björklund

TIIVISTELMÄ:

Pro gradu -tutkielmani tavoitteena on selvittää, mitä paikannimien käännösstrategioita käytetään J.R.R. Tolkienin romaanien *The Hobbit* ja *The Fellowship of the Ring* suomennoksissa ja ruotsinnoksissa. Vertailen käännösstrategioiden käyttöä sekä laadullisesti että määrällisesti suomen ja ruotsin välillä. Lisäksi tutkin, muuttuvatko paikannimien funktiot käännettäessä, jos muuttuvat, miten ja onko suomen ja ruotsin välillä yhtäläisyyksiä ja eroja. Aineistoon kuuluu 585 paikannimeä, joista 197 on alkuperäisiä englanninkielisiä nimiä, 194 suomenkielisiä ja 194 ruotsinkielisiä käännöksiä. Olen analysoinut aineiston määrittämällä nimien käännösstrategiat, minkä jälkeen olen tutkinut, ovatko käännettyjen nimien funktiot muuttuneet.

Käännösstrategiat molemmissa kielissä käytetyimmistä vähiten käytettyyn ovat *käännös*, *korvaaminen*, *kopiointi* ja *adaptaatio*. Strategioita käytetään joko yksinään tai yhdessä toistensa kanssa. Käännös on yleisempi strategia ruotsissa ja korvaaminen suomessa. Kopioinnin ja adaptaation esiintyvyydessä kielten välillä ei ole suurta eroa. Nyanssierot englannin ja kohdekielten välillä ovat yleisiä. Monet ruotsinkieliset käännökset muistuttavat englanninkielisiä nimiä ulko- ja äänneasultaan. Koska korvaaminen on yleisempi strategia suomessa kuin ruotsissa, käännösvastineiden sisällön yksityiskohtaistaminen ja erikoistaminen on yleisempää suomessa.

Käännettyjen paikannimien funktiot sekä pysyvät samoina että muuttuvat vahvemmiksi, heikommiksi, muuttavat muotoaan tai jäävät kokonaan pois molemmissa kielissä useilla tavoilla. Nimet saavat myös lisäfunktioita. Saman tarkoituksen suomenkielisen ja ruotsinkielisen nimen funktiot ovat usein keskenään erilaisia mutta myös samanlaisia. Kun alkuperäisen nimen ja käännöksen välillä on nyanssiero tai kun denotaatio muuttuu, myös funktiot muuttuvat jossain määrin. Kokonaisuudessaan funktiot eivät kuitenkaan muutu siten, että käännetty paikannimet muuttaisivat tarkoitteiden tai teosten tulkintaa merkittävästi alkuperäisiin nimiin ja teoksiin verrattuna.

NYCKELORD: översättning, ortnamn, översättningsstrategi, funktion, J.R.R. Tolkien

1 INLEDNING

Jag blev bekant med Tolkien i början av 2000-talet när filmtrilogin om *Lord of the Rings* kom ut. Jag hade ändå inte lagt märke till filmernas och böckernas rika nomenklatur innan jag började mina studier i svenska. Jag blev intresserad av översättning och började fundera på vad Tolkiens karaktärer och platser heter på svenska. Så småningom visste jag att jag vill skriva min avhandling pro gradu om det här temat. Meningen är att undersöka hur ortnamn har blivit översatta i finska och svenska översättningar och att jämföra namn med varandra. Även namnens funktioner fungerar som forskningsobjekt.

Flera forskare har intresserat sig för egennamn i litteraturen och det har undersökts bl.a. egennamn i romaner av välkända författare som Charles Dickens, William Shakespeare och J.K. Rowling. En del har koncentrerat sig på namn i barnlitteratur medan andra har uppmärksammat översättning av andra litterära namn. Man har studerat litterära personnamn mer än ortnamn och därför vill jag studera ortnamn. Att studera egennamn i litteraturen är ett forskningsområde som kombinerar namnforskning, litteratur- och översättningsvetenskap. (Ainiala, Saarelma & Sjöblom: 2008: 332–333) Undersökningen hör också till kontrastiv lingvistik.

I Finland har man undersökt in en sammanbindande mening egennamn och deras översättning. T.ex. också J.R.R. Tolkiens romaner och användning av egennamn har undersökts. Mentula (2006) studerar egennamns bildning, betydelser, funktioner och även översättning av *The Lord of the Rings* till finska i sin avhandling pro gradu. I allmänhet har man studerat översättning från källspråk till ett målspråk: t.ex. Mentula (ibid.) studerar översättning av egennamn från engelska till finska medan Mäkinen (2010: 8) studerar översättning av egennamn i de tre första *Harry Potter*-böckerna och jämför de finska och tyska översättningarna med varandra. Hon konstaterar att en jämförelse mellan två översättningar kan visa hur olika översättare behandlar egennamn och hurdana sedvanor och värden det finns i respektive kultur. Järventausta (2013: 110) skriver att det finns enkelriktade och dubbelriktade kontrastiva studier. I enkelriktade kontrastiva undersökningar jämförs två språk med varandra varav det ena fungerar som

utgångspunkt, och i dubbelriktad kontrastering behövs det ett språk som är oberoende av de språk som kontrasteras. Ett sådant språk kallas för tertium comparationis och i den här undersökningen är det originalspråket engelska. För att kunna se hur namnen har blivit översatta till finska och svenska behöver jag deras engelska motsvarigheter.

Enligt Ainiala m.fl. (2008: 339–340) samt Ingo (2007: 137) översätts egennamn oftast inte eftersom de antas vara semantiskt betydelsefria uttryck vilkas funktion är att identifiera individer. I verkligheten är det dock inte så enkelt. Ingo konstaterar att egennamn sällan är helt betydelsefria, t.ex. *Stockholm* har ett semantiskt innehåll som beskriver en plats och således är det möjligt att översätta namnet i något mån. Enligt Ainiala m.fl. (ibid.) finns det ofta fastslagna finska motsvarigheter för främmande namn, t.ex. *Stockholm* heter *Tukholma* på finska. De konstaterar också att översättning av egennamn i fiktiva texter är mer komplicerad än att översätta egennamn i saktexter: i skönlitteraturen finns det både översatta och oöversatta namn och i många fall är det översättaren som bestämmer om han eller hon översätter namnet. Jan van Coillie (2006: 125) anser att det här valet är viktigt eftersom det bestämmer hur namnet fungerar i texten. Om översättaren inte översätter namnet eller översättningen misslyckas, har namnet nödvändigtvis inte samma effekt på läsaren som författaren har tänkt sig. Således anser jag att översättning av egennamn är en viktig och krävande del av översättningsprocessen och därför vill jag studera hur Tolkiens fiktiva och åtminstone delvis betydelsefulla ortnamn har blivit översatta.

1.1 Syfte

Huvudsyftet med avhandlingen är att undersöka på vilket sätt ortnamn har blivit översatta från engelska till finska och svenska och jämföra finska och svenska översättningar i *The Hobbit* (Tolkien 1937/2014) och i *Fellowship of the Ring* (Tolkien 1954/2014) som är den första delen av *Lord of the Rings*. På finska heter verken *Hobitti* (Tolkien 1937/2012), *Sormuksen ritarit* (Tolkien 1966/2012) ja *Taru Sormusten herrasta*, och på svenska *Hobbiten* (Tolkien 1937/2013), *Ringens brödraskap* (Tolkien 1954/2004) och *Ringarnas herre*. Jag valde egennamn i *Hobbiten* och *Ringens*

brödraskap eftersom de är de två första delarna i hela berättelsen och jag anser att antalet ortnamn i dem är lämpligt med tanke på denna avhandling. Delsyftet är att se om namnens funktion förändras vid översättning.

Jag utgår från att ortnamnen har betydelse i Tolkiens berättelser: man kan se i hans texter att han hade en mycket klar bild av var och på hurdana platser allt händer. Det här gäller också personnamn, namn på tidsperioder, djur och olika varelser, krig, institutioner, föremål och många andra ting men eftersom avhandlingens omfattning är begränsad koncentrerar jag mig bara på ortnamn.

Jag söker svar på följande forskningsfrågor:

1. Hur översätts engelska ortnamn till finska och svenska i böckerna?
 - 1a) Vilka översättningsstrategier används i de finska och svenska ortnamnöversättningarna?
 - 1b) Finns det likheter och skillnader mellan språken?
2. Vilka funktioner har ortnamnen på engelska, finska och svenska?
 - 2a) Förändras namnens funktioner vid översättning?
 - 2b) Finns det likheter och skillnader mellan språken?

Jag delar namnen i van Coillies (2006) strategier för egennamnöversättning (se mer 3.4). Översättningsstrategier berättar hur namnen har blivit översatta. För att svara på 1b räknar jag hur många gånger varje strategi används i båda språken och jämför resultaten med varandra. Därtill ser jag på vilket sätt strategierna har använts, dvs. hurdan innebörd och hurdana nyansskillnader de översatta namnen får i jämförelse med varandra och de engelska namnen. Jag antar att de svenska översättningarna har mer namn som har förändrats bara lite ortografiskt (adaptation) eller är helt oöversatta (kopiering) än i de finska. Antagandet baserar sig på det faktum att svenska och engelska hör till samma språkfamilj (indoeuropeiska, germanska språk) och har mycket gemensamt ortografiskt, medan finska hör till en helt annan språkfamilj och avviker

från svenska och engelska i stor mån. Luomajoki (2003: 80) jämför egennamn i romanen *Harry Potter and the Philosopher's Stone* med finska och svenska översättningar och hennes resultat visar att den svenska översättningen har betydligt fler översatta namn än den finska. Mentula (2006: 82–83) skriver att översättning är en vanlig strategi i den finska översättningen av *Lord of the Rings* och jag antar att jag får ett likadant resultat med den kategorisering som jag använder. Enligt Ainiala m.fl. (2008: 342) är det vanligt att översätta namn i barnlitteraturen eftersom de ofta har semantiskt innehåll. Även om Tolkiens böcker inte klart kan beskrivas som barnlitteratur, är hans namn expressiva och därför antar jag att översättning är en frekvent strategi även i de svenska översättningarna. Därutöver ville Tolkien (1975/2014: 751) att de engelska namnens mening i hans verk skulle översättas så noggrant som möjligt.

Mitt andra syfte är att undersöka om namnens funktioner förändras vid översättning, på vilket sätt (förstärks, mildras eller förändras helt) och om förändringarna är olika i finska och svenska. Ingen översättning är helt identisk med originaltexten och texten eller dess delar kan ha olika funktioner, dvs. uppgifter, i käll- och målspråken. Tolkiens böcker har samma kommunikativa funktion i alla tre språk, dvs. underhållning. Därför antar jag att egennamnens funktioner som helhet inte förändras så avsevärt att läsaren får helt annan uppfattning om referenterna eller hela verket.

1.2 Material

Det finns två finska översättningar av *The Hobbit*: den första är från 1973 och den andra från 1985. Trilogin om *The Lord of the Rings* kom ut på finska 1973–1975. Till svenska har *The Hobbit* blivit översatt tre gånger, 1947, 1962 och 2007. Av *The Lord of the Rings* finns det två svenska översättningar. Den första kom ut 1959–1961 och den andra 2004–2005. Egennamnen i böckerna har genomgått många förändringar vid nyöversättning. Eftersom de nyaste översättningarna både av *The Hobbit* och *The Lord of the Rings* är översatta av samma översättare i båda språken, (Kersti Juva till finska,

Erik Andersson till svenska) använder jag de nyaste översättningarna. På det här viset försäkras jag mig om att namnen i översättningarna inte förändras; t.ex. i den äldre finska översättningen av *The Hobbit* heter Bilbo ”Kalpa”, men i den enda finska översättningen av *The Lord of the Rings* heter han Bilbo.

Materialet består av engelska ortnamn och deras översättningsmotsvarigheter på finska och svenska. Namnen i materialet är olika ortnamn: namn på sjöar, älvar, vad, öar, berg, kullar, pass, städer, byar, länder, riken, landskap eller liknande jordområden, jordområden i naturen, skogar, hus, torn, broar och annat (mer information om kategoriseringsprinciper finns i 1.3). Sammanlagt har materialet 169 referenter och 585 namn varav 197 är engelska originalnamn. 388 namn är översättningar varav 194 är finska och 194 svenska. Referent är den person eller ort i omvärlden som namnet syftar på (Ainiala m.fl. 2008: 13). Ett exempel på referent från materialet är berget i vilket ringen måste förstöras (*Domberget*). Antalet namn innefattar egentliga namn samt andra möjliga namnalternativ på alla referenter på tre språk.

För att begränsa antalet namn i undersökningen och undvika upprepning har jag utelämnat flera namn. Alla möjliga namnvarianter är inte med i undersökningen. T.ex. *Withywindle* (*Videvindeln*) och *Green Dragon* (*Gröna draken*) förekommer också i formerna *River Withywindle* och *Green Dragon Inn* men i materialet ingår bara *Withywindle* och *Green Dragon*. Jag anser att det viktigaste innehållet med tanke på den här undersökningen ligger i *Withywindle* och *Green Dragon*, inte i *River* eller *Inn*. En del av egennamnen i originalet har blivit appellativer i finska eller i svenska eller i båda och jag utelämnar dessa namnöversättningar. Av praktiska skäl måste engelska namn bevaras som egennamn i båda målspråken för att vara med i materialet. T.ex. *Falls – putoukset – fallen*, *Great Shelf – suuri tasanne – Stora hyllan* och *East of East – Idän ääri – det östraste av östern* analyserar jag inte.

De ortnamn som förekommer på kartor, bildtexter och sånger hör inte till materialet och inte heller namn på vägar eller rum och salar i byggnader eller liknande. Med tanke på berättelsen finns de viktigaste namnen i den egentliga texten. Namn på vägarna och delarna i byggnader liknar varandra och innehåller ofta namn på vädersträck.

Väderstreck används ofta som ortnamn i originalet antingen ensamma (*North*, *West*, *East* och *South*) eller i kombination med andra ord (t.ex. *Northern world*). De syftar på flera olika referenter och det är inte alltid klart på vilka. För klarhetens skull är enstaka vädersträcknamn eller namn som har väderstreck som en del och syftar på en värld eller någon annan referent, som inte är klart definierad, inte med i materialet. Om namnet har väderstreck som en del och syftar på någon mer begränsad referent, som *South Farthing* (*Sörfjärding*) tar jag det med. Även namn på portar och murar är frekventa och likadana och analyseras inte i denna undersökning. *Redhorn Gate* (*Rödhornsporten*) hör dock till materialet eftersom den inte är en äkta port utan ett pass som ligger vid berget som heter *Redhorn*.

Det är inte alltid klart om genitivstrukturer med engelskans *of*, som i *Bruinen of Rivendell* (*Bruinen från Riftedal*) eller *Fortress of Sauron* (*Saurons fästning*), är namn eller beskrivningar. För dessa referenter finns även andra namnformer och på grund av kontexten i vilken dessa uttryck förekommer tolkar jag dem som beskrivningar. Merry frågar Vidstige om en flod han ser och Vidstige förklarar: ”Det är Brusälven, Bruinen från Riftedal” (Tolkien 1954/2004: 257). Frodo ser ”Barad-dûr, Saurons fästning” (ibid. 505) när han sitter på Seendets säte. Materialet innehåller ändå också genitivstrukturer som jag på grund av kontexten har tolkat som namn: *Ford of Bruinen* (*Bruinens vad*) är ett specifikt ställe i älven Bruinen och det förekommer flera gånger i texten. Några genitivstrukturer kan tolkas både som beskrivningar och namn, och hör därför till materialet. *Land of Angmar* (*Angmars rike*) avser en region där häxmästaren av Angmar regerar. *Land* förklarar vad Angmar är men på grund av kontexten anser jag också att *Land of Angmar* är ett etablerat uttryck hos invånare i Mid-Gård.

I Mid-Gård talar man flera språk som Tolkien själv uppfann, t.ex. olika alvspråk. Som grund för Hobbiten och Ringarnas herre använde Tolkien ett hypotetiskt originalverk skrivet av hobbitarna på deras eget språk, väströna (*Westron*) eller samspråk. I Hobbiten och Ringarnas herre har Tolkien ersatt väströna med engelska, varigenom hans böcker är hypotetiska översättningar. (Noel 1980: 7) I de finska översättningarna från engelska ersätts väströna med finska (Tolkien 1937/2012: 5 & Tolkien 1966/2012: 8) och i de svenska översättningarna med svenska (Tolkien 1937/2013: 7) på motsvarande sätt.

Tolkien (1955/2014: 1107) skriver att de språk som är främmande för väströna har han låtit stå i ursprunglig form. Ett exempel på sådana här språk är dvärgspråket Khuzdul. Bara de namn som Tolkien har modifierat genom att översätta till engelska eller utnyttja element t.ex. från andra europeiska språk ingår i materialet. Jag har granskat namnens ursprung för att vara säker på att namnen i materialet inte är på Mid-Gårds språk genom att använda Noels (1980), Allans (1978/2003), Hammond och Sculls (2014) verk. Om ett främmande namn dock har t.ex. någon engelsk del ingår det i materialet, t.ex. *Mines of Moria* (*Moria* är alvspråk och *mines* engelska).

1.2.1 J.R.R. Tolkien – lingvist och författare

John Ronald Reuel Tolkien föddes i Sydafrika den 3 januari 1892. Hans far Arthur Tolkien hade flyttat dit från England för att arbeta inom bankbranschen. Hans mor hette Mabel Suffield. När Tolkien var fyra år gammal tog Mabel honom och hans lillebror till England på semester och under tiden dog Arthur i reumatisk feber i Sydafrika. Mabel och hennes söner flyttade till Sarehole, en liten by nära Birmingham. Tolkien blev mycket förtjust i engelsk natur och landsbygd. Det är klart att Sarehole inspirerade Tolkien när han skapade hobbitarnas hem Fylke. Han kom in på en välkänd skola i Birmingham år 1900 och därför måste familjen flytta in till staden. Att vara tvungen att lämna landsbygden gjorde honom mycket ledsen. När han var 12 år insjuknade Mabel i diabetes och dog snart. Hon hade konverterat till katolik och efter hennes död blev Tolkien religiös; i hans ögon hade modern starkt representerat katolicismen och han ansåg henne vara en martyr eftersom hennes släkt hade övergivit henne efter omvändelsen. På grund av moderns död bland andra motgångar blev Tolkiens världsbild pessimistisk. (Sisättö 2014: 11–14)

En katolsk präst, fader Francis, blev Tolkiens och hans brors förmyndare och de kunde fortsätta med skolgången. Med tanke på språk var Tolkien begåvad och speciellt var han intresserad av germanska fornspråk och litteratur. Vid Oxford universitet studerade han först klassiska språk men senare bytte han sitt huvudämne till engelska språket och litteraturen. I stället för modern litteratur var han intresserad av forn- och medelengelsk

litteratur. Han utexaminerades år 1915. Under sina sista år vid universitetet blev han inkallad till det militära med anledning av första världskriget. Innan han stationerades vid fronten i Somme i Frankrike gifte han sig med Edith Bratt i mars 1916. I juli deltog han i Sommeoffensiven som var ett av de våldsammaste slagen under första världskriget. Han insjuknade i skyttegravsfeber och medan han återhämtade sig gjorde han anteckningar som han kallade *The Book of Lost Tales*. De blev början till ett verk, *Silmarillion*, som han skrev ända fram till sin död. Han hann inte skriva verket färdigt och det redigerades och publicerades efter hans död. Tolkien såg *Silmarillion* som sitt huvudverk. På grund av kriget blev hans världsbild ännu dystrare. En del forskare anser att första världskrigets skyttegravar inspirerade Tolkien till ödemarken före Mordor i Ringarnas herre. (Sisättö 2014: 14–18)

För Tolkien var språket estetiskt och han ansåg att vissa språk lät vackrare än andra. I början var han intresserad t.ex. av spanska och latinska men hans favoritspråk var den forngermanska gotiskan som fungerade som inspiration i hans estetiska arbete. Det syns att det var språkets hemlighetsfulla ursprung som gjorde det vackert. Det fanns dock inte mycket kvar av gotiskan och Tolkien försökte uppfinna nya ord och skriva dikter på gotiska. Han hade uppfunnit nya språk redan som barn. Också finska språket och mytologin i Kalevala inspirerade honom märkbart. Han började bilda ett nytt språk som grundade sig på finskan och tidigare hette detta språk *quenya*, dvs. storalvspråket. Tolkien ville skapa något som liknade Kalevala samt en historia och talare för sitt språk. Så småningom föddes alvfolket och Mid-Gård. (ibid: 17–18)

Tolkien sysslade med *Silmarillion* vid sidan av sitt arbete som professor i anglosaxiska språket vid Oxford universitet. Han brukade berätta sagor för sina barn på kvällarna om små varelser som bodde i hålor i marken och *Hobbiten* kom ut på hösten 1937. Den blev en succé på barnboksmarknaden och förläggaren föreslog för Tolkien att han skulle skriva en fortsättning på boken. (Sisättö 2014: 20)

Det var inte lätt för Tolkien att skriva Ringarnas herre. Han hade svårigheter att komma på vad som skulle hända i fortsättningen men när han fick idén om att en ring, som Bilbo hade hittat i *Hobbiten*, skulle vara det mest centrala, började berättelsen snabbt ta

fart. Det tog 17 år att skriva trilogin och den kom slutligen ut 1954–1955. På 50-talet var modernismen populär i litteraturen, och Lord of the Rings var allt annat än modernistisk. Den kritiserades för att vara för arkaisk och dessutom var genren fantasi. Den var inte avsedd för barn men inte heller för vuxna vilket var mycket ovanligt. Det fanns dock många som rentav älskade böckerna och de sålde hyggligt. Försäljningen steg enormt först när en amerikansk förläggare gav ut en piratkopia av trilogin. Tack vare piratkopian hörde allt flera om romanerna och slutligen fick Tolkien också honorar för sin trilogi. (ibid: 21–23, 25–26)

Tolkien trivdes bra med sin Mid-Gård och han gav inte längre ut så mycket vetenskapliga publikationer. När han pensionerades ville han koncentrera sig på att slutföra Silmarillion. Han led av magbesvär som behandlades med en strikt diet, till och med vin var förbjudet. Han drack dock ett glas champagne, fick starka magsmärtor och han konstaterades ha akut blödande magsår. Infektionen spridde sig till lungorna och Tolkien dog den 2 september 1973 vid 81 års ålder. (ibid. 4–25, 28)

1.2.2 Hobbiten och Ringens brödraskap

Hobbiten börjar en serie av händelser som fortsätter i trilogin om Ringarnas herre. Hobbiten Bilbo Secker för ett lugnt och bekvämt liv i sitt trivsamma håll i marken i Fylke. En dag träffar han trollkarlen Gandalf som söker efter någon som kan tänka sig att delta i ett äventyr men Bilbo är inte alls intresserad. Han föredrar ett enkelt liv utan några äventyr. På kvällen finner sig Gandalf och 13 dvärgar, med Thorin Ekensköld som ledare, i hans hem. De berättar för Bilbo att de är på väg till Erebor, deras gamla hem långt borta i öst bakom Dimmiga bergen. För tiotals år sedan förstörde en förskräcklig drake staden Dal och stal dvärgarnas gulds katt som ligger i Erebor. Draken Smaug bosatte sig i berget ovanpå skatten och nu vågar ingen närma sig berget. Dvärgarna behöver en tjuv för att få skatten och berget tillbaka och Gandalf är säker på att Bilbo skulle vara perfekt för uppdraget. Även om Bilbo är tveksam och rädd går han med på att bli gruppens tjuv och lämnar sitt enkla liv för att vandra med Gandalf och dvärgarna över Dimmiga bergen.

I bergen fångar ondskefulla vättar Bilbo och dvärgarna och tar dem till sina mörka tunnlar. Bilbo skiljs från sina vänner och han hittar en ring som gör dess bärare osynlig. Ringen visar sig vara till nytta och osynlig lyckas Bilbo fly vättarna och en nedrig varelse, Gollum, ut ur berget. Bilbo och dvärgarna möter ännu många hinder innan de kommer till Erebor. Smaug är inte deras enda problem: vättarna jagar dem och det finns även andra som är intresserade av deras skatt. Händelserna leder till Femhäraslaget varefter Bilbo vandrar hem med sin ring.

I den första delen av Ringarnas Herre, Ringens brödraskap, har det gått 50 år efter Bilbos resa och nu bor han med sin unga släkting Frodo i Fylke. Bilbo saknar äventyr och har bestämt sig att ge sig av och han lämnar sitt håll och sina saker till Frodo, också den ring som han hittade för länge sedan. Gandalf har fått veta att ringen är Härskarringen som är hamrad av en ond varelse, Sauron, för många tusen år sedan. Sauron vill ha ringen tillbaka och bli härskare över hela världen vilket betyder mörker och att allt gott dör. Frodo kan inte stanna i Fylke eftersom Saurons tjänare redan letar efter honom och ringen. Ringen måste förstöras innan Sauron får tag på den. Frodo önskar att han inte någonsin hade fått ringen men han känner att det är hans skyldighet att ta ringen till Eldiga berget i Mordor. Han börjar en lång och farlig resa mot öster med ringen och åtta vänner. Frodos resa fortsätter i trilogins andra och tredje del, *De två tornen (Two Towers)* och *Konungens återkomst (Return of the King)*.

1.3 Metod

Undersökningen är en kvalitativ kontrastiv fallstudie och hör till översättningsvetenskap och litterär namnforskning. Med kvalitativa metoder undersöks sådant som inte kan undersöks kvantitativt. T.ex. ”hur många” och ”hur mycket” är kvantitativa frågor, medan ”är boken spännande” eller ”är vinet gott” är kvalitativa. Kvalitativ undersökning strävar att beskriva forskningsobjektet på ett så heltäckande sätt som möjligt. Kvalitativ undersökning är subjektiv och resultaten är bundna vid någon tid och plats. Kvalitativ undersökning strävar efter att hitta fakta. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2010: 160–161) Jag räknar hur många gånger varje översättningsstrategi förekommer vilket betyder att

undersökningen har också kvantitativa drag. Hirsjärvi m.fl. (2010: 137) skriver att eftersom siffror baserar sig på begreppsliggörande av fenomen, som innehåller meningar, kan dessa fenomen beskrivas med siffror.

Man kan aldrig vara säker på vad författaren (eller i det här fallet översättarna) har strävat efter när han/hon har namngett sina referenter om han/hon inte har förklarat namnens bakgrund. Namnen kan också vara ändamålslösa. Meningen med skönlitteraturen är dock inte att berätta allt direkt till läsaren utan han/hon måste tolka innehållet själv. (Ainiala m.fl. 2008: 336) Som forskare är jag i samma position och kan inte vara helt säker på namnens eller översättningarnas innehåll men eftersom skönlitteraturen låter läsaren dra egna slutsatser, anser jag att det inte finns någon enda rätt tolkning. Att Tolkien själv och översättarna har förklarat några namn underlättar ändå tolkningen.

Min undersökning kan även klassificeras som empirisk basforskning med drag av fallstudie och kontrastiv forskning. Enligt Tuomi och Sarajärvi (2009: 22) är kvalitativ forskning empirisk. I motsats till en teoretisk undersökning beskrivs metoder för materialinsamling och analys i en empirisk undersökning för att läsaren ska kunna utvärdera undersökningen. Avsikten med basforskning är att få information, hitta anledningar och betrakta förhållanden mellan parametrar (Hirsjärvi m.fl. 2010: 133).

I en fallstudie undersöks ingående ett objekt eller ett litet antal fenomen och meningen är att hitta detaljerad kunskap. Ett fall är ofta en begränsad enhet. Fallstudie strävar inte efter att generalisera liksom survey-undersökning (resultat generaliseras utifrån ett urval, Jyväskylä universitet 2015a), utan den producerar kunskap om fenomenets processer så att det är möjligt att visa att resultaten har en sociokulturell mening. Således kan resultaten generaliseras på något sätt. (Jyväskylä universitet 2015b) Mina fall är de finska och svenska ortnamnöversättningarna.

Meningen med kontrastiv lingvistik är att beskriva likheter och skillnader mellan språk genom att jämföra dem. Eftersom de språk som jämförs inte behöver vara relaterade eller lika varandra typologiskt, är det möjligt att jämföra vilka språk som helst.

Kontrastiv lingvistik är synkronisk (Järventausta 2013: 96) och i lingvistik betyder synkroni att lingvistiska fenomen och relationer mellan dem existerar samtidigt (Vetenskapstermbanken i Finland 2017).

Jag har samlat in materialet genom att närläsa böckerna och anteckna de engelska namnen och deras finska och svenska översättningar. Enligt Ainiala m.fl. (2008: 13–14) känner man igen ett egennamn på dess stora begynnelsebokstav men de hävdar att skillnaden mellan egennamn och appellativ avgörs med hjälp av uttryckets funktion, dvs. dess uppgift. I några fall kan det vara problematiskt att skilja egennamn och appellativ från varandra och egennamn kan även ha klassificerande funktion som appellativer (se mer 2.3). Materialet omfattar bara individualiserande och monoreferentiella namn.

Jag har delat namnen i kategorier för att strukturera materialet och analysen. Ainiala m.fl. (2008: 90–91) skriver att ortnamn vanligen delas i två kategorier enligt deras karaktär, i kulturnamn och naturnamn. Kulturnamn delas vidare i bosättningsnamn (t.ex. kommuner, byar, statsdelar, hus), artefaktnamn (vägar, broar och andra konstruktioner) och odlingsnamn (åkrar, ängar). De är namn på orter som människor har byggt eller grundat. Naturnamn delas i terrängnamn (skogar, myrar, berg) och vattendragnamn (öar, sjöar, älvar).

Jag har följt huvudkategoriseringen i kultur- och naturnamn men bearbetat undergrupper för att undvika för stora eller små kategorier: jag använder inte termen bosättningsnamn utan delar byar och städer i en kategori och länder, kungadömen, landskap, statsdelar och liknande i en annan. Materialet har ett odlingsnamn och det placerar jag i den senare kategorin som jag kallar kulturjordområden. Gemensamt för namnen i denna kategori är att alla är namn på jordområden som kan anses vara grundade och administrerade av folket i Mid-Gård. Byggnader, som hus eller liknande, och konstruktioner, torn och broar, hör till samma kategori. I naturnamn ingår vattendrag, som innefattar sjöar, hav, åar, vad och öar. I kategorin höga landformer ingår berg och bergskedjor, pass, kullar, åsar och backar. Naturjordområden innehåller namn på skogar, ödemarken, dalar och andra områden i naturen. För att veta på hurdana referenter namnen syftar har jag

utnyttjat romanerna, Noels (1980), Days (1980, 1992) samt Hammonds och Sculls (2014) verk. Kategoriseringen ser ut så här:

A: Kulturnamn: 1. Kulturjordområden; 2. Städer och byar; 3. Byggnader och konstruktioner

B: Naturnamn: 1. Naturjordområden; 2. Vattendrag; 3. Höga landformer

Det har inte varit enkelt att kategorisera namnen. En del av namnen passar in både under kultur- och naturnamn. Jag har kategoriserat namnen enligt deras primära karaktär: jag tolkar t.ex. *Ensliga berget* som naturnamn eftersom det är berg även om det samtidigt är hem för dvärgar och deras rike ligger i det. På samma sätt har jag kategoriserat *Kullen* där Bilbo bor i som hög landform. *Säcks ände* och *Brännstaholm* hör till byggnader och konstruktioner fast de inte är typiska byggnader eller hus utan hobbitarnas bostäder i kullarna *Kullen* och *Bockalid*. De liknar ändå hus och därför hör de till byggnader och konstruktioner. Med hjälp av dessa indelningar och tolkningar har jag kunnat kategorisera det omfattande materialet så att kategorierna ungefär har lämpligt stort antal namn och fått in alla ortnamn i en lämplig kategori. Kulturjordområden har 108 namn, städer och byar 99, byggnader och konstruktioner 60, naturjordområden 108, vattendrag 91 och höga landformer och naturjordområden 108, städer och byar 99, byggnader och konstruktioner 60, vattendrag 91 höga landformer 119.

De översättningsstrategier som jag söker efter är kopiering, adaptation, översättning och replacering (van Coillie 2006, jag definierar strategierna i 3.4.) För att identifiera vilken som strategi använts i fråga om varje översatt namn, använder jag MOT, Svenska akademiens ordlista över svenska språket (SAOL 2018), Svensk ordbok (SO 2018) och Svenska akademiens ordbok (SAOB 2018) som hjälpmedel. Hammonds och Sculls (2014) verk innehåller även språklig information och instruktioner för egennamnöversättning som Tolkien (1975/2014: 750–812) skrev. På följande skede jämför jag finska och svenska översättningar och översättningsstrategier med varandra. Jag räknar hur många gånger en viss strategi har använts i båda språken och undersöker hur strategierna används.

När jag har identifierat namnens översättningsstrategier ser jag om namnens funktioner har förändrats vid översättning och i vilken mån. Egennamns primära funktion är individualisering men de kan ha även andra funktioner i litteraturen. Ainiala m.fl (2008: 339) presenterar flera funktioner egennamn kan ha i skönlitteraturen. De hävdar att deras klassificering inte är helt täckande men innehåller ändå de viktigaste funktionerna: identifierande, fikcionaliserande, lokaliserande, social, deskriptiv, associativ, affektiv, ideologisk, klassificerande, narrativ, humoristisk och informativ.

Jag anser att varje egennamn i skönlitteraturen har individualiserande och narrativ funktion åtminstone på något sätt och i någon mån och att varje ortnamn har lokaliserande funktion (att syfta på någon tid eller plats, Ainiala m.fl. 2008: 339). Varje namn i Tolkiens böcker är fiktivt och har således fikcionaliserande funktion. Individualiserande funktion betyder att namnet syftar på en viss referent och skiljer den från andra referenter av samma sort, narrativ att namnet har en viktig roll i anföring av berättelsen och fikcionaliserande gör referenten fiktiv (Ainiala m.fl. 2008: 339). Av detta skäl koncentrerar jag mig inte vidare på individualiserande, narrativ, fikcionaliserande och lokaliserande funktioner i analysen. I samband med översättningsstrategierna presenterar van Coillie (2006: 124) funktioner som både överlappar och avviker från dem som Ainiala m.fl. (2008) presenterar. Jag har valt sex funktioner som jag anser vara mest meningsfulla att studera i detta material och denna undersökning: informativ, deskriptiv, associativ, affektiv och humoristisk från Ainiala m.fl (2008: 338–339, 341) samt estetisk från van Coillie (2006: 124). Jag definierar funktionerna närmare i 2.4. I Tabell 1 nedan sammanfattar jag hur jag har kategoriserat ortnamnen och vilka funktioner jag undersöker.

Tabell 1. Ortnamnens kategorisering och funktioner i undersökningen

Huvudkategori	Delkategorier	Funktioner
Kulturnamn	<ul style="list-style-type: none"> - Kulturlandskap - Städer och byar - Byggnader och konstruktioner 	<ul style="list-style-type: none"> - Informativ - Deskriptiv - Associativ - Affektiv - Humoristisk - Estetisk
Naturnamn	<ul style="list-style-type: none"> - Kulturlandskap - Vattendrag - Höga landformer 	

Genom valet av omforma redan existerande kategorier blir min studies slutledningsform abduktiv, dvs. teoribunden. Slutledningsformerna delas ofta i induktiv och deduktiv, men enligt Tuomi och Sarajärvi (2009: 95) är denna indelning problematisk av det praktiska skälet att den abduktiva slutledningen har uteslutits helt. I stället för en indelning i deduktiv och induktiv föredrar de indelning som understryker teorins roll i en kvalitativ undersökning, och tar bättre hänsyn till de faktorer som påverkar analysen.

Den abduktiva eller teoribundna slutledningsformen kombinerar deduktiva och induktiva drag. Forskaren är intresserad av vad som har orsakat det fenomen han undersöker, så han rör sig från konsekvenser till anledningar. (Patton 2002: 470) Den deduktiva eller teoriutgående slutledningen baserar sig på någon modell eller teori. Målet är ofta att testa tidigare kunskaper i ett nytt sammanhang. Målet för den induktiva eller materialutgående analysen är att bilda teori om det undersökta fenomenet genom att analysera materialet. Tidigare teorier eller kunskaper om fenomenet hör inte till analysen av materialet eller påverkar inte resultatet. Det är dock generellt accepterat att alla observationer innehåller någon slags teori vilket leder till att en rent materialutgående undersökning är svår att genomföra. Objektiva observationer existerar inte utan de metoder och begrepp som forskaren har valt påverkar alltid resultaten. Det är möjligt att lösa den materialberoende slutledningsformens problem som rör teorins roll genom abduktiv slutledningsform. Analysen sammanhänger med teorin men baserar

sig inte direkt på den. Teorin fungerar som hjälpmedel i analysen och meningen är inte att testa den tidigare kunskapen utan att hitta nya tankar. (Tuomi & Sarajärvi 2009: 95–97) Forskaren kan t.ex. beskriva sitt material med induktion och öka kunskapen med hjälp av deduktion (Olsson & Sörensen 2011: 48).

Den abduktiva slutledningsformen är lämplig för min undersökning eftersom mitt syfte inte är helt deduktivt eller induktivt. Att dela namnen i översättningskategorier eller att identifiera funktioner, som fått via resultat av tidigare observationer, är deduktiva drag men syftet med undersökningen är inte att testa kategorierna eller funktionerna. Teorin fungerar som hjälpmedel i analysen och i strukturering av materialet.

2 EGENNAMN OCH BETYDELSE

I det här avsnittet berättar jag om egennamn som språkliga element både i allmänhet och i skönlitteratur. I 2.1 definierar jag egennamn och i 2.2 berättar jag hurdana betydelser de kan ha. Avsnittet 2.3 handlar om skillnader mellan egennamn och appellativer och hur det inte alltid är lätt att skilja dem från varandra. Det finns situationer i vilka de ord som förefaller vara egennamn snarare uppfyller krav på appellativ än egennamn. I avsnitt 2.4 berättar jag om egennamn i skönlitteraturen och hur de måste tolkas på ett annat sätt i jämförelse med namn i saktexter eller i vardagslivet.

Det delområde i allmän lingvistik som studerar betydelsen hos språkets ord och grammatiska kategorier kallas lingvistisk semantik eller betydelselära. I lexikalisk semantik utgör betydelsen hos ord och i satssemantik betydelsen hos satser forskningsobjekt. Ord har ofta flera betydelser som delvis bildas på grund av människans kognitiva kunskaper. (Karlsson 2004: 200) Med betydelse avses det begrepp eller den idé som ordet framkallar i människans sinne och som hon kan associera med ordet (Kangasniemi 1997: 10). Med andra ord är betydelsen hur ordet förstås.

Denotation och konnotation är centrala begrepp i semantik. Med denotation avses den lexikaliska mening som ord eller lexem har i ordböcker. De flesta lexems mening är etablerad, konventionell och känd för språkbrukarna. Ordet *hunds* denotation och lexikaliska mening är hund, en viss typ av djur. Konnotation syftar på de erfarenheter som ordet framkallar hos människor. Om den denotativa meningen är neutral och gemensam för språkbrukarna, är den konnotativa meningen för sin del subjektiv. (Karlsson 2004: 211, 235) Ordet *hunds* konnotation för någon som gillar hundar kan vara "människans bästa vän" och för någon som är rädd för hundar "ett skrämmande och otrevligt djur".

2.1 Vad är egennamn?

Egennamn eller proprier är ord eller kombinationer av ord som syftar på en individualiserad entitet, dvs. person, föremål, sak osv. T.ex. *Eer* är egennamn. Egennamn kallas också namn i namnforskning. Teoretiskt och filosofiskt betyder namn både de betydelser människan har i sitt sinne och i yttre världen. Egennamn är monoreferentiella, dvs. de syftar på bara en referent i omvärlden. Deras viktigaste funktion, eller uppgift är individualisering, att skilja deras referent från alla andra liknande referenter. Grammatiskt är namn alltid bestämda ord. Namn är speciella element i språket och att definiera dem vetenskapligt är inte enkelt. (Ainiala m.fl. 2008: 12–13, 30) T.ex. namnet *Långa sjön* syftar på en specifik sjö och skiljer den från alla andra sjöar i Mid-Gård.

Ortnamn är de mest viktiga namnen efter personnamn. De syftar på spatiala entiteter och används ofta för lokalisering av något. (Van Langendonck 2007: 202) I namnforskning kallas ortnamnsforskning toponomastik och ortnamn toponymer (Ainiala m.fl. 2008: 23).

Namn bildas i samverkan mellan människan, den språkliga gemenskapen och omgivningen vilket betyder att namn är en del av kulturen. Människan namnger referenter som hon anser värda att namnge. Referenter med namn är viktiga för oss. Att namnge är vårt sätt att ta omgivningen som en del av vår kultur. Kulturen utvecklar namn men å andra sidan utvecklar också namn kultur som speciella element i språk. Namn accepteras och etableras i språket av en gemenskap vars medlemmar har ungefär samma uppfattning om världen och förstår namnets sociala innehåll. (ibid. 15–16)

Egennamn kan karakteriseras som pragmatiska-semantiska. Ur en pragmatisk synvinkel är egennamn substantiv som innebär en unik helhet inom etablerad lingvistisk konvention. Namn har som syfte att ge dess referent en psykosocialt betydande innebörd inom en kategori på basnivå, dvs. någon grupp av referenter (kategorisk presupposition, se mer 2.2). (van Langendonck 2007: 87, 89)

När ett namn hör till någon etablerad lingvistisk konvention, bestämmer dess mening inte längre dess denotation. Den viktigaste egenskapen hos egennamn är att de har extension i sig själva medan i appellativernas fall bestämmer intension referentens extension. Appellativ kan syfta på vilken entitet som helst som uppfyller referentens krav, medan egennamn är utvecklade för att namnge. Sådana här fall är t.ex. namn som *John*, *Mary* och *London*. Dessa namn kallas för prototypiska namn som inte har lexikalisk mening eftersom de uttryckligen är utvecklade för att syfta på personer och en stad. (van Langendonck 2007: 87, 90) Extension eller begreppsomfång syftar på en grupp av referenter som motsvarar något begrepp. Intension eller begreppsinnehåll betyder referenternas kännetecken. (Terminological centralen TSK 2006: 10) Ordet *hunds* intension är de egenskaper och drag på grund av vilka vi känner till en hund, och extension är alla hundar i världen som grupp.

För att illustrera egennamns extension, ger van Langendonck (ibid. 90) namnet *Gladiator* som exempel. Som namn på en film är *Gladiator* ett exempel där namnets betydelse inte bestämmer dess denotation. Fast meningen är transparent och konnotativ är namnets denotation inte längre densamma som appellativet *gladiators* denotation. Som egennamn syftar *Gladiator* på en film i stället för någon människa som uppfyller kännetecknande krav på en gladiator. (van Langendonck 2007: 90) För att kunna forma *gladiators* extension som appellativ, behövs det intension, kunskap om hurdan en gladiator är, medan egennamnet *Gladiator* innehåller extension i sig själv. Det är möjligt att placera *Gladiator* i en filmkategori i stället för en viss typ av människa på grund av kategorisk presupposition (mer information om skillnader mellan egennamn och appellativer finns i 2.3).

van Langendoncks (ibid. 87, 91) definition på egennamn täcker också en syntaktisk synvinkel. En viktig syntaktisk egenskap hos egennamn är deras förmåga att fungera inom substantivattributiska konstruktioner, som *poet Burns* eller *floden Thames*. *Poet* och *floden* anger kategoriska presuppositioner och är substantivattribut, dvs. appositioner som karakteriserar och identifierar *Burns* och *Thames*.

2.2 Egennamns mening och funktioner

Det är en allmän uppfattning att egennamn är betydelselösa men van Langendonck (2007: 84) preciserar att egennamn saknar lexikalisk mening. Alla ord i språket är på något sätt meningsfulla tecken som samtidigt inkluderar ljud, mening och referent. Med stöd av det här kan det anses att egennamn måste ha någon mening i människosinnet även om de inte kan beskrivas lexikaliskt. Sådana här namn är icke-transparenta. Om namnet innehåller appellativer och således är transparent, är det möjligt att definiera appellativernas lexikaliska mening och tolka namnet på det här viset. Flera namn är motiverade och beskriver sina referenter. (Ainiala m.fl. 2008: 33–34) Icke-transparenta namn som betyder ingenting lexikaliskt är t.ex. *Kuopio*, *Lisa* och *Matti*. För det mesta är namnen i mitt material åtminstone delvis transparenta, som *Åby* och *Skogsälven*.

Enligt van Langendonck (2007: 7, 79–85) har egennamn olika presuppositionella eller antagna meningar i stället för lexikaliska meningar. När namnen betraktas som del av en etablerad lingvistisk konvention har de kategorisk mening eller presupposition: namnen innehåller information genom vilken människan kan sluta sig till vilken kategori referenten hör. Utan den här egenskapen är egennamn obegripliga. Namnets referent hör alltid till en specifik grupp av entiteter eller en kategori på basnivå, som män, kvinnor, länder eller städer. Associativ mening anknyter till de konnotationer som kan förorsakas av referenten eller namnets fonologi i en språkbrukssituation, i motsats till den kategoriska meningen. Konnotation kan tolkas som diskursiv kunskap, dvs. namnets innehåll som består av referentens antagna egenskaper i en helhet av föreställningar. Den diskursiva kunskapen kan vara objektiv eller subjektiv. I *Rom är Italiens huvudstad* och liknande encyklopediska påståenden är namnets konnotationer det mest objektiva. Namnet *Napoleon* kan antingen betyda den man som förlorade i Waterloo eller hjälte beroende på kontexten.

Egennamn har emotiva betydelser av sig själva, t.ex. som binamn, diminutiv form eller suffix (van Langendonck 2007: 83–84). Ett litet barn som heter *Anna* kan kallas *Annuliini* för att visa kärlek och omsorg (Ainiala m.fl. 2008: 173–174). Om ett neutralt namn, som *Belgien*, väcker t.ex. dåliga minnen, har namnet emotiv mening på ett

konnotativt sätt. Grammatisk mening anknyter till egennamns grammatiska egenskaper, som species, numerus och genus (van Langendonck 2007: 84, 86).

Namnens funktion berättar varför namn ges och i vilken avsikt. Namn anknyter intensivt till sina referenter och väcker ofta olika föreställningar och känslor: när människor hör namnet *Little Boy* tänker de på bomben som fälldes över Hiroshima. Förhållandet mellan namn och identitet är speciellt vilket syns bäst i fråga om förnamn. Att namnge djur, företag eller olika saker reflekterar vår benägenhet att humanisera referenter. På det här viset bildar vi deras identitet. Namnen underlättar språkbruket eftersom de är identifierande: det finns inget behov att beskriva person eller ort eftersom namn innehåller information om referenterna. Namn påverkar vår förmåga att agera på ett betydande sätt. (Ainiala m.fl. 2008: 16–18)

2.3 Vad är appellativer och hur avviker de från egennamn?

Ord eller kombinationer av ord som syftar på en entitet som representant för sin sort är appellativer, t.ex. *pojke*. I namnforskning kallas de också för benämningar. I andra sammanhang än namnforskning kan namn betyda både egennamn och appellativ vilket visar att de här orden av olika typer liknar varandra på något sätt. Båda används för benämning och identifiering av entiteter och fenomen. (Ainiala m.fl. 2008: 12–13) Forskare har ofta inte hittat någon klar skillnad mellan egennamn och appellativer. Då har de konstaterat att skillnaden antingen är liten eller att det inte finns någon central skillnad vilket orsakas av att forskarna inte har skilt egennamn och propriell lemma, dvs. egennamns lexem som kan hittas i ordbok, från varandra. Enligt van Langendonck (2007: 7, 11, 19) är alla egennamn propriella lemman som fungerar antingen som egennamn i identifierande funktion eller som propriell lemma i klassificerande funktion.

Appellativer reflekterar människans förmåga och behov att kategorisera entiteterna i sin omgivning och att hitta kännetecken på grund av vilka de kan placeras i olika grupper. Egennamn för sin del har samband med vår förmåga att tolka helheter genom att förena kännetecken för någon entitet till en helhet och att förstå hur helheten skiljer sig från

andra liknande helheter. När vi använder egennamn måste vi dock samtidigt veta vilken kategori helheten representerar. (Ainiala m.fl. 2008: 29) Det här förklarar van Langendonck (2007: 90) med intension och extension (se 2.1).

I skrift kan ord tolkas som egennamn om de har stor begynnelsebokstav men den viktigaste egenskapen som skiljer egennamn och appellativer från varandra är den individualiserande funktionen. Vanligen känner man till skillnaden mellan egennamn och appellativer med hjälp av språkkänslan men skillnaden är inte alltid så klar och då är det nödvändigt att betrakta kontexten. I *Den där eleven är en liten Einstein* är egennamnets funktion klassificerande i stället för individualiserande. Utan den kontexten är det klart att *Einstein* är ett egennamn men i detta exempel fungerar det som metafor och på samma sätt som en appellativ. Detta är möjligt eftersom vi har gemensamma föreställningar om Einstein. Eleven är inte Einstein utan meningen är att beskriva hans/hennes intelligens. (Ainiala m.fl. 2008: 13–14, 31)

Det finns namn som används monoreferentiellt men som dock verkar ha flera referenter. Sådana här namn är t.ex. för- och släktnamn, fler än en människa kan ha samma namn. Namnets bestämda mening kan förändras till obestämd och klassificerande i språkbruket om namnet anknyts till bestämda uttryck, som *den här* och *samma*. *Den här Pyhäjärvi* och *samma Pyhäjärvi* verkar monoreferentiella men samtidigt ser det ut som om det finns flera Pyhäjärvi. Då är meningen inte att individualisera. I *Vår stuga ligger vid Pyhäjärvi* är det klarare att *Pyhäjärvi* är egennamn. (ibid. 32–33)

Ainiala m.fl. (ibid.) skriver dock inte klart att dessa klassificerande uttryck inte är egennamn. Gränsen mellan egennamn och appellativer kan vara föränderlig. I skrift har de stora begynnelsebokstäver men uppträder som appellativer i sina kontexter. Enligt van Langendonck (2007: 11) borde de uttryck som ser ut som egennamn men har klassificerande funktion kallas för propriella lemman.

2.4 Egennamn och deras funktioner och betydelse i skönlitteraturen

I icke-fiktiva texter är egennamnens uttryckliga uppgift att syfta på referenterna i omvärlden. I skönlitteraturen har de en mångsidigare uppgift och de kan inte enbart tolkas utgående från vad de syftar på. (Ainiala m.fl. 2008: 332) Jämfört med andra namn är de kreativa och estetiska namnen i skönlitteraturen mer dynamiska och mångsidigare med tanke på användning, form och funktion (Bertills 2003: 1).

Egennamn i skönlitteraturen kan delas i fiktiva och icke-fiktiva namn. Med fiktiva namn menas fantiserade, artificiella namn som syftar på referenter som finns endast i författarens och läsarens fantasi. Namnen i skönlitteraturen är fiktiva även om det finns en referent med samma namn i den verkliga världen, t.ex. *Matti Virtanen* i Kari Hotakainens *Löpgravsvägen* är en fiktiv karaktär och syftar inte på en annan man som också heter Matti Virtanen. Sådana här namn är realistiska men icke-autentiska. Icke-fiktiva eller autentiska namn syftar på referenter som finns i den verkliga världen. Fiktiva och icke-fiktiva namn kan användas parallellt. Det är typiskt att huvudpersonen och andra centrala karaktärer är fiktiva men i helheten placerar berättelsen sig i någon verklig omgivning. I fantasilitteratur är namnbeståndet ofta helt fiktivt även om det kan likna omgivningar i den verkliga världen. (Ainiala m.fl. 2008: 334)

Författaren namnger referenterna i sina böcker på grund av namnsystemet i sitt modersmål eller andra språk han/hon känner. Namnbeståndet kan likna redan existerande system eller avvika från dem. Namnen som författaren väljer skapar bokens eget namnbestånd mot vilket enstaka namn borde reflekteras vid sidan av hela berättelsen. (ibid. 335)

Namnens form och innehåll är ofta starkt motiverade och semantiskt transparenta, dvs. namn har en ortografiskt likadan appellativisk motsvarighet, homonym. Författaren kan beskriva t.ex. personens eller platsens egenskaper, beteende eller ge någon annan slags information om textens innehåll. Att tolka dessa namn är typiskt lätt i barnböcker men ibland behövs det en djupgående analys för att förstå vad namnen betyder. (Ainiala m.fl. 2008: 33, 335-336) Ett exempel på ett semantiskt transparent namn från materialet är

Skogsälven, som betyder en älv som rinner genom skogen Mörkveden. Namnet berättar var älven ligger. *Mörkveden* är i enlighet med namnet en mörk, otrevlig och skrämmande plats. Även namnets fonetik kan avslöja information om namnets referent och beskriva dess egenskaper. Mikone (2002: 121) kallar de betydelser som deskriptiva ord kan ha i sina ljud för färglagda betydelser. *Mirk* i *Mörkvedens* engelska motsvarighet *Mirkwood* har ingen lexikalisk mening i engelska (Tolkien 2975/2014: 774) men ordets ljud som liknar svenskans ö-ljud låter dystert och hotfullt.

Utöver *individualiserande* funktion har egennamn även andra funktioner. Centralt för litterära namn är *narrativ* funktion som anknyter till anföring av berättelsen. Namn är ett av de element som bildar innehållet och tar berättelsen framåt. Namn påverkar tolkningen av hela texten. *Informativ* funktion ger information om namnets referent, t.ex. *Stora havet* informerar läsaren om att namnet syftar på ett hav. *Deskriptiv* funktion betyder att namnet beskriver dess referent och ger tilläggsinformation om den (*Mörkveden* förefaller skrämmande). Namnet har en *associativ* funktion när det har element som kan associeras med verkliga världens referenter. T.ex. *Archet* är ett verkligt engelskt ortnamn. När namnet anknyts till den emotionella atmosfären i verket eller olika känslotillstånd har det *affektiv* funktion. *Humoristisk* funktion betyder att namnets uppgift är att underhålla läsaren med roliga lingvistiska element. (Ainiala m.fl. 2008: 338–339, 341) *Estetisk* funktion appellerar till behovet för estetik (van Coillie 2006: 124). *Videvindeln* har såväl humoristisk (*vide* och *vindeln* liknar varandra fonetiskt, *vide* – *vinde*) som estetisk funktion (de mjuka d- och l-ljuden passar ihop med i och skapar en bild av en vacker älv).

3 ÖVERSÄTTNING SOM OMTOLKNING

I översättningsvetenskap och översättningsteori undersöks de faktorer eller fenomen som spelar någon roll i översättning (Ingo 2007: 11). Översättningsvetenskap är ett mångsidigt forskningsområde inom vilket kan utnyttjas flera andra forskningsområden, som semiotik, könsforskning och kulturforskning (Bassnett 2014: 19). I detta avsnitt berättar jag vad översättning är (3.1). Ekvivalens och dess olika betydelser i översättningsvetenskap beskriver jag i 3.2. I den här undersökningen definierar jag ekvivalens som översättningsmotsvarighet till egennamn som har ”samma plats” i finska och svenska översättningar som i originalet. Till sin karaktär kan den vara adekvat, ekvivalent eller båda (se mer 3.3, Reiss & Vermeer 1986). *Kuvastaja* och *Spegeltärn* är finska och svenska ekvivalenser till *Mirormere*.

Ekvivalensteorier från 60- och 70-talet betraktade översättning från en lingvistisk synpunkt. De ansåg ekvivalens vara normativ och målet med teorierna var att hitta normativa och etablerade ekvivalensrelationer som skulle anpassa till varje översättningssituation och texttyp vilket visade sig vara omöjligt. Detta teoretiska problem löstes av funktionell översättningsteori som tog hänsyn till målspråkets kulturella kontext när målet var att hitta passande ekvivalenser. Funktion syftar på hur översättningen anknyter till sitt språk, sin kultur och en tanke om att en översatt text har olika effekter på dess läsare. I funktionell översättningsteori bestäms en lämplig ekvivalens på basis av texttyp och social funktion. (Venuti 2012a: 5 & Venuti 2012b: 135) Avsnittet 3.3 handlar om funktionell översättningsteori och ekvivalens från funktionell synpunkt och i 3.4 berättar jag om att översätta egennamn i skönlitteraturen.

I den här undersökningen kombinerar jag normativa ekvivalensteorier och funktionell teori. De passar in i den här undersökningen eftersom de finska och svenska ekvivalenserna är mitt forskningsobjekt. Funktionell översättningsteori reflekterar vad översättning är i en idealsituation. Även om det idag anses vara omöjligt och oändamålsenligt att ge universella regler för hur det borde översättas och översättning ses som omskrivning och textens anpassning till målkultur, presenterar

ekvivalensteorier ett möjligt sätt att översätta och har grundidéer om överensstämmelse eller korrespondens. Funktionell teori ser översättning på ett mer praktiskt plan.

3.1 Vad är översättning?

En av de teoretiker som försökte etablera ekvivalens och betraktade översättning ur en lingvistisk synvinkel var John Catford (Ingo 2007: 12). Han skriver att översättning baserar sig på allmän språkvetenskap som undersöker hur språket fungerar. Allmän språkvetenskap kategoriserar och undersöker språkets nivåer genom vilka det är möjligt att beskriva vilket språk som helst. Sådana här nivåer är t.ex. fonologi och grammatik. Språket är ett system som människor använder för att kommunicera i sociala situationer. Han definierar översättning som ersättning av textmaterial på ett språk med ekvivalent textmaterial på ett annat språk. (Catford 1974: 1, 20) Det språk som det översätts från kallas *källspråk* och det språk som det översätts till kallas *målspråk* (Ingo 1990: 314).

Ingo (2007: 15) anser att det är omöjligt att definiera översättning ur en synvinkel. Både översättningens natur och vår uppfattning om översättning varierar på grund av flera orsaker. Jämfört med Catford ger han en mer detaljerad och funktionell definition på översättning:

”Översättning är att på målspråket uttrycka det som uttrycks på källspråket på ett pragmatiskt, stilistiskt, semantiskt och strukturellt välfungerande och även med hänsyn till situationella faktorer så långt som möjligt likvärdigt sätt.”
(Ingo 2007: 15)

Alla element med betydelse i texten har både språklig form och betydelse (t.ex. den språkliga formen *kat* och vad *kat* betyder) . På basis av detta presenterar Ingo (ibid. 20–22) översättningens fyra grundaspekter som är struktur och varietet, som representerar den språkliga formen, samt semantik och pragmatik, som representerar innehållet. Den grammatiska strukturen anknyter till språklig varietet eller stil; i olika situationer används språk på olika sätt enligt de strukturella och stilistiska resurser som vart och ett språk erbjuder. Semantiska strukturer förmedlar betydelser och lexikaliserar omvärlden.

Käll- och målspråkens sätt att göra det här avviker ofta från varandra. Med pragmatik avses översättningstextens situationsanpassning. Varje text är anknuten till ett visst språk, syfte, tid osv. och där översättningen kommer att publiceras kan dessa faktorer vara mer eller mindre olika än i källspråkets omvärld. Översättaren måste behärska käll- och målspråkens grammatiska och semantiska struktur och även kunna tillämpa dem i den kulturella och språkliga situationen.

Situationella faktorer är omständigheter kring översättningen, dvs. förhållanden som påverkar den målspråkiga texten. En faktor är språkparet det översätts mellan; om käll- och målspråk är släktspråk, som svenska och danska, är det lättare att överföra källspråkets egenskaper strukturellt och stilistiskt. Översättaren måste ta hänsyn till t.ex. kulturell kontext och textens mottagare; översättningen anpassas till målspråkets kultur vilket betyder bl.a. att det kan vara nödvändigt att förklara begrepp som är främmande för mottagare, som sauna. Målgruppens ålder, utbildningsnivå, levnadsstandard osv. kan vara olika i landet där översättningen publiceras och då kan översättaren bearbeta texten med hjälp av utelämnningar, tillägg eller andra justeringar. Andra situationella faktorer kan vara översättningens syfte (skopos, se 3.3), översättarens kunskaper och personlighet, uppdragsgivarens önsknings och utrymme för texten. T.ex. när man översätter tv-program finns det inte mycket utrymme för texten vilket påverkar översättarens lösningar. (Ingo 2007: 15–19)

3.2 Ekvivalens, överensstämmelse och korrespondens

Ekvivalens eller översättningsmotsvarighet är ett centralt begrepp i översättningsvetenskap och med det avses något uttryck i målspråket som kan användas som motsvarighet till något uttryck i källspråket i någon kontext (Vetenskapstermbanken i Finland 2018b). Ekvivalens kan betyda olika saker beroende på forskaren, bl.a. exakthet, riktighet eller lämplighet men generellt förstås det som begrepp som berättar hur översättningen anknyter till originaltexten (Venuti 2012a: 5). Överensstämmelse och korrespondens anknyter starkt till ekvivalens och vad som avses

med överensstämmelse varierar beroende på översättningsteori och synpunkt. Ekvivalens kan vara ett ord, sats, mening eller en hel text.

Lingvistisk universalism betyder att människorna som talar olika språk har mer eller mindre samma uppfattning av världen sinsemellan även om deras språk konstruerar verkligheten på olika sätt. Lingvistisk relativitet eller determinism betyder för sin del att skillnaderna i språken förorsakar olika uppfattningar av världen. Om språkbrukare hade helt avvikande syn på verkligheten, skulle översättning vara omöjligt. Dock sker översättning. (Munday 2012: 59)

Enligt Jakobson (1959/2012: 127) är skillnader mellan termer och semantiska fält, dvs. helheter av begrepp som anknyter till varandra (Vetenskapstermbanken i Finland 2018a), i olika språk grundläggande problem i lingvistik. Det finns vanligen ingen full ekvivalens eller korrespondens mellan språk. Engelskans *cheese* (ost) betyder inte helt densamma som ryskans *syр* eftersom *cheese* omfattar begreppet *cottage cheese* (grynost) men inte *syр*. Grynost heter *tvarog* på ryska. I stället för enstaka ord översatts oftast hela meddelanden; *Cottage cheese* ersätts inte med målspråkets *cottage* och *cheese* utan som helhet (Munday 2012: 60).

Översättaren återkodar källtext till måltext och arbetar med två ekvivalenta meddelanden i två olika språk eller koder. Eftersom käll- och målspråkens enheter hör till sina egna språk, som olika beskriver omgivningen, är enheterna nödvändigtvis olika. Jakobson koncentrerar sig på strukturella och terminologiska skillnader mellan språk och menar inte att saknad av en full ekvivalens betyder att ett bestämt språk är oförmöget till att förmedla ett bestämt budskap. Ryssar kan förstå att *cheese* omfattar också *cottage cheese*. (ibid.)

Catford (1974: 27–36) definierar två typer av ekvivalens. Med formell korrespondens avser han vilken som helst kategori (som klass eller grammatisk struktur) i målspråket som så likvärdigt som möjligt uppfyller samma plats i källspråket. Formell korrespondens är nästan alltid bara ungefärlig eftersom varje språk är ett unikt system som inte kan placeras in i någon större helhet. Catford anser att formell korrespondens

kan etableras med textuell ekvivalens i några fall. Textuell ekvivalens betyder vilken som helst målspråklig text eller del av text som ses vara ekvivalent till en angiven källspråklig text eller del av text. Om det observeras att prepositioner i en fransk källtext oftast är ersatta med motsvarande prepositioner i en engelsk måltext kan det bestyrkas att engelska och franska prepositioner motsvarar varandra formellt. Med andra ord betyder engelska och franska prepositioner ungefär detsamma.

Eftersom översättning är möjlig och den sker hela tiden, måste människor som talar olika språk ha en gemensam uppfattning av världen i någon mån. Det är dock möjligt att säga att människor har bara likadana uppfattningar av världen men aldrig helt samma. Det finns inte en fullständig korrespondens i ord, strukturer osv. mellan språk heller. Ur lingvistisk synvinkel är finskans *koira* inte exakt samma sak som svenskans *hund* eller engelskans *dog*. Catford (1974: 48) betonar att det är omöjligt att överföra källspråkets meningar till målspråket utan att översättning är att ersätta källspråkets meningar med målspråkets meningar.

3.3 Översättning och ekvivalens ur en funktionell synvinkel

Även om det kan sägas att franska och engelska prepositioner motsvarar varandra ungefärligt, betyder det inte att den enda och bästa lösningen alltid är att översätta preposition med preposition. Den funktionella översättningsteorin ser översättning som målmedveten verksamhet i vilken människor kommunicerar med varandra genom texter. De medier och situationer där kommunikationen sker är bundna vid tid och plats vilket betyder att människornas sätt att kommunicera beror på kommunikationssituationen. Situationerna är inte universala utan bestämda enligt en kulturell omgivning som för sin del påverkar kommunikationssituationen. Syftet med översättning är att producera en text som passar i en bestämd kommunikativ situation i en bestämd kultur. (Nord 2001: 1–3)

Centralt för funktionell översättningsteori är skoposteorin. Skopos betyder översättningens syfte. Innan översättaren börjar sitt arbete, behöver han/hon känna

uppdraget och skopos för att kunna hitta ett lämpligt sätt att översätta. Ofta antas att översättningen måste vara så bokstavlig som möjligt men det är bara ett alternativ. Det är möjligt att översättaren är tvungen att bearbeta eller ändra originalets innehåll för att göra översättningen begriplig för dess läsare. Bokstavlig översättning och kulturell adaptation kan även kombineras enligt skopos. Översättningen kan ha samma skopos i sin målkultur som originalet har i sin men den kan även vara olik. (Vermeer 1989/2012: 191, 193, 200–201) I auktoriserad översättning förutsätts det bokstavliga översättningar eftersom texterna används t.ex. i rättegångar medan i skönlitteraturen kan översättas mer fritt för att texten blir expressiv och estetisk. När *Gullivers resor* publicerades år 1726, var dess funktion att kritisera tidens regenter och människonatur men idag ses den som barnlitteratur (CliffsNotes 2016). Verkets skopos har förändrats betydligt.

Nidas syn på ekvivalens och översättning från 60-talet är funktionalistisk och föregick funktionell översättningsteori. Han ansåg att det ibland var viktigare att översättningen hade samma mening och effekt som originalet i så stor mån som möjligt än att bevara originalets lingvistiska form. (Nord 2001: 4–5) Skillnader i översättningen i jämförelse med originaltexten orsakas av textens budskap, författarens eller översättarens syfte och läsare. Även om form och innehåll inte kan skiljas från varandra helt, beror det på kommunikationssituationen om översättaren måste bevara textens innehåll på formens bekostnad eller tvärtom. I översättning av dikter föredras ofta form till skillnad från annan prosa. Om författaren eller översättaren vill informera eller underhålla sina läsare spelar en stor roll i översättarens lösningar. När det översätts för barn måste översättaren ta hänsyn till t.ex. barnens begränsade ordförråd. Översättning är omtolkning. (Nida 1964/2012: 142–143)

Nida (ibid.141, 144, 151) skriver att eftersom det inte finns perfekt korrespondens mellan språk, helt exakta översättningar eller helt identisk ekvivalens måste översättaren hitta den närmaste möjliga motsvarigheten. Han delar ekvivalensen i formell och dynamisk. Formell ekvivalens strävar efter att bevara både form och innehåll. Översättning sker ord för ord, sats för sats osv. Översättningen måste motsvara originalets detaljer så mycket som möjligt och det krävs punktlighet och riktighet av den. Dynamisk ekvivalens innebär å sin sida ekvivalent effekt. Översättningen behöver

inte följa originalet så strikt utan målet är att bilda en dynamisk relation mellan käll- och måltext. I stället för formen betonas översättningens innehåll som måste motsvara originalets innehåll så att texten blir naturlig. Dynamisk ekvivalent översättning är den närmaste naturliga motsvarigheten till källtextens budskap. Naturliga ekvivalenser passar in i målspråket och dess kultur som helhet, budskapet, kontexten och målspråkets läsare. Ett exempel från materialet där formen har bevarats är *Tornikukkulat* och *Tornkullarna* som är bokstavliga översättningar av *Tower Hills*. Finskans *Viimapää* är inte en bokstavlig översättning av *Weathertop* (viima – snålblåst, sää – väder) vilket betyder att meningen betonas istället för formen. Översättningen låter dock naturlig, den passar in i en expressiv text och förmedlar det viktigaste innehållet till finska läsare även om den delvis avviker från originalet (remplacering, översättning med en annan eller tillsatt konnotation, se mer i 3.4).

För att översättningen ska uppfylla fyra krav på översättning, dvs. är vettig, uttrycker originalets meddelande, har naturell form och framkallar ett liknande mottagande som originalet, måste översättaren föredra varken form eller mening. Formen och meningen är oskiljbara och därför måste översättaren hitta sätt att kombinera dem i översättningen. Om översättaren koncentrerar sig enbart på meningen eller innehållet är det sannolikt att översättningen inte blir så bra eller effektiv som den kunde bli om originalets former bevarades på något sätt. Å andra sidan kan översättningen misslyckas med att uttrycka originalets budskap om formen bevaras för strikt. Det är dock möjligt att bearbeta formen utan att meningen förändras radikalt. (ibid. 148–149)

Enligt Reiss (1977/1989: 108–111, 114) beror en lämplig ekvivalens och översättning på texttyp. Hon delar texttyper i informativ, expressiv, operativ och audio-medial texttyp. Det kommunikativa målet för informativa texter, som nyheter, är att informera läsare om fakta eller ge kunskap. En informativ översättning bör transmittera källtextens information helt så att innehållet inte förändras. Dikter och skönlitteratur representerar expressiv texttyp där det är typiskt att författarens estetiska mål framhävs. För den här typen använder översättaren kreativt, associativt och estetiskt språk eftersom språket i översättningen måste vara likadant för att kunna uttrycka originalets estetiska form. Målet för en operativ text är att få läsaren att agera på ett visst sätt och därför formuleras

texten så att den tilltalar läsaren. Översättningen måste framkalla en likadan reaktion som originalet. Texter hör inte alltid till endast en texttyp utan dem kan innehålla drag från alla texttyper. I dessa fall beror ett lämpligt sätt att översätta på den dominerande texttypen. Texter som har t.ex. bilder eller musik kallas audio-mediala. Då förutsätts att texten bildar en fungerande helhet med andra element, t.ex. att musikens rytm bevaras i översättningen. Alla de faktorer som påverkar kommunikationssituationen kan tas i beaktande bara om texten avses vara en helhet med en bestämdfunktion. Översättningen måste vara effektiv på ett kommunikativt sätt, med lämplig texttyp, då innehållet, meningen och effekten är ekvivalenta.

Eftersom funktionell översättningsteori avser översättning med omskrivning och som anpassning till målkultur, ifrågasätts den traditionella föreställningen om ekvivalens (Nord 2001: 35). Reiss och Vermeer (1986: 76–77) föreslår att begreppen adekvans och ekvivalens måste skiljas från varandra i översättningsvetenskap. Relationen mellan käll- och måltext (eller deras delar) är adekvat om översättningens skopos konsekvent har tagits i beaktande vid översättningsprocessen, dvs. att uppnå det kommunikativa målet är primärt i jämförelse med att behålla formen. Relationen mellan käll- och måltext är ekvivalent om de har samma värde, de hör till samma kategori och har eller kan ha samma funktion i sina respektive kulturella omgivningar. Om översättningens skopos är att producera ekvivalent text med källtexten, eller att översätta bokstavligt, använder översättaren ekvivalenta former i måltexten. Även då är översättning adekvat, med ekvivalent text som resultat.

Även om det översatts så bokstavligt som möjligt, förändras översättningens innehåll i någon mån alltid eftersom perfekt lingvistisk universalism inte existerar. Utan kontexten och skopos är det svårt att ge detaljerade regler för hur det borde översättas eller hurdan en bra översättning är. Det finns flera möjliga ekvivalenser till en del av en text och översättaren måste kunna välja den som passar bäst in i ett bestämt sammanhang. Ekvivalens betyder nödvändigtvis inte bokstavlig överensstämmelse.

3.4 Att översätta egennamn

I saktexter har egennamn främst en identifierande funktion och inget semantiskt innehåll att översätta. Därför översatts egennamn oftast inte i saktexter. Egennamnöversättning är mer komplicerad i skönlitteraturen och där finns både översatta och oöversatta namn. Valet av översättningsstrategi beror på verkets karaktär, läsare och namnens funktioner. Översättaren måste överväga hur namnen i översättningen fungerar på språkets nivåer, dvs. struktur, stil, semantik och pragmatik (se mer 3.1), i målkulturen. Översättaren kan vara lojal mot författaren och översätta bokstavligt eller mot läsare och adaptera texten enligt deras behov beroende på skopos, men de viktigaste funktionerna måste bevaras. Ofta är namnets konnotation viktigare än egentlig betydelse. Översättaren måste också bestämma om originalets konnotation är lämplig eller om den borde ersättas med någon annan. (Ainiala m.fl. 2008: 339–341)

Vanligen översätts de namn som författaren själv har skapat och som är semantiskt transparenta och påverkar berättelsens tolkning. Speciellt barnlitteratur har sådana här namn och därför är det vanligare att översätta namnen i barnböcker än i böcker för vuxna. Därtill har barn mindre kunskap om främmande kulturer eller namnsystem. Det är lättare för småbarn att identifiera sig med karaktärer som har bekanta namn. (ibid. 342) Också rytm, resonans och ordlek kan styra valet av strategi. Namnen är alltid en del av en kulturell kontext och om kontexten är central för boken modifieras namnen nödvändigtvis inte. (Van Coillie 2006: 131) Också Ingo (2007: 139) konstaterar att en orsak till att bevara de främmande namnen i skönlitteraturen är ”att ge en äkta lokalfärg”, men han tillägger att alla tilldragelser i skönlitteraturen visserligen inte hör till vår värld och att det är typiskt att modifiera egennamn i sådan här litteratur.

Om översättaren bestämmer sig att inte översätta namnet är det möjligt att det har en annan inverkan på läsaren än författaren har menat. Ett oöversatt namn kan vara för svårt att läsa eller uttala och det kan även orsaka felaktiga konnotationer. Litterära egennamn översätts främst eftersom översättaren vill försäkra sig om att namnen fungerar på samma sätt i målspråket som i källspråket. (van Coillie 2006: 124)

Van Coillie (2006: 125–129) presenterar strategier för hur egennamn kan översättas. *Kopiering* betyder att översättaren inte översätter eller modifierar namnet på något sätt. Denna strategi kan påverka läsaren så att han eller hon inte kan identifiera sig med karaktärerna. Ett exempel på kopiering från materialet är *Riddermark* som inte har modifierats i översättningarna (se mer i 4.2). I *adaptation* modifieras namnet fonetiskt och morfologiskt så att de främmande bokstavskombinationerna och ljuden ersätts med målspråkets kombinationer. Ett exempel på den här strategin är engelskans *Carrock* och dess svenska översättning *Karok*.

Om ett namn är semantiskt transparent eller har en specifik konnotation som bör reproduceras till måltexten, är *översättning* en vanlig strategi. Bokstavlig översättning strävar efter att bevara det ursprungliga namnets funktion, denotation och konnotation för att framkalla samma tankar och känslor hos målspråkliga läsare. (ibid. 127–128) Materialets *Gray Mountains* har blivit översatt på det här sättet: på finska heter det *Harmaavuoret* och på svenska *Grå bergen*.

Det är dock möjligt att en bokstavlig översättning ändrar namnets funktion och oftast översätts namn med specifik funktion inte bokstavligt. Översättaren kan använda en annan konnotation eller utvidga den för att bevara namnets funktion och denna strategi kallas *remplacering med en annan eller tillsatt konnotation* (*remplacering* i fortsättningen). Om översättaren tillägger konnotation i ett betydelsestomt namn, förändras dess funktioner och därtill läsarens uppfattning om namnets referent. (van Coillie 2006: 128–129). Ett exempel på funktions utvidgning från materialet är *Iron Hills* som har blivit *Rautavuoret* (vuoret – bergen) och *Järnbergen* även om *hill* betyder *kulle*. Bergen denoterar något större och mäktigare än kullarna, dvs. denotationen förändras och också konnotationerna vilket ledar till att den informativa funktionen omformas. *Carrocks* finska översättning *Otavankalle* har en tillsatt konnotation: *Otava* betyder *Karlavagnen* och anknyts inte till *Carrocks* lexikaliska mening.

Översättarens kunskaper, idéer och värden påverkar översättningen och de val han eller hon gör. Hans eller hennes kunnighet i språk bestämmer om han eller hon översätter namnet med konnotation och det är viktigt att översättaren känner till namnets betydelse

samt den kulturella miljön där käll- och målspråken används. Kunskap om författaren kan också påverka översättarens val. (Van Coillie 2006: 132)

4 ÖVERSÄTTNINGSSTRATEGIER OCH FUNKTIONER I DE FINSKA OCH SVENSKA ORTNMANÖVERSÄTTNINGARNA AV THE HOBBIT OCH THE FELLOWSHIP OF THE RING

Alla namn som jag analyserar finns på tre språk som tabell i bilaga 1. Namnen är i alfabetisk ordning enligt de engelska namnen i varje kategori (information om kategorisering finns i 1.3, s. 16–17). Varje rad inleds med engelska namn på en referent efter vilken ges andra möjliga engelska namnvarianter. I de två nästa kolumnerna finns finska ekvivalenser till de egentliga engelska namnen och andra möjliga varianter. I de två sista kolumner finns de svenska ekvivalenserna. I några fall varierar stavningen mellan *The Hobbit* och *The Fellowship of the Ring* och även inom ett verk. I bilagan använder jag den stavning från *The Fellowship of the Ring* som förekommer först i texten.

I det här kapitlet identifierar jag namnens översättningsstrategier (se Tabel 1 s. 19 och s. 38) och jämför deras användning i de finska och de svenska översättningarna. Jag analyserar även om namnens funktioner (se Tabell 1 s. 19 och s. 28) förändras vid översättning. Om funktionerna förändras, studerar jag hurdana förändringarna är. Jag behandlar funktionerna i samband med översättningsstrategierna i avsnitt 4.2–4.5.

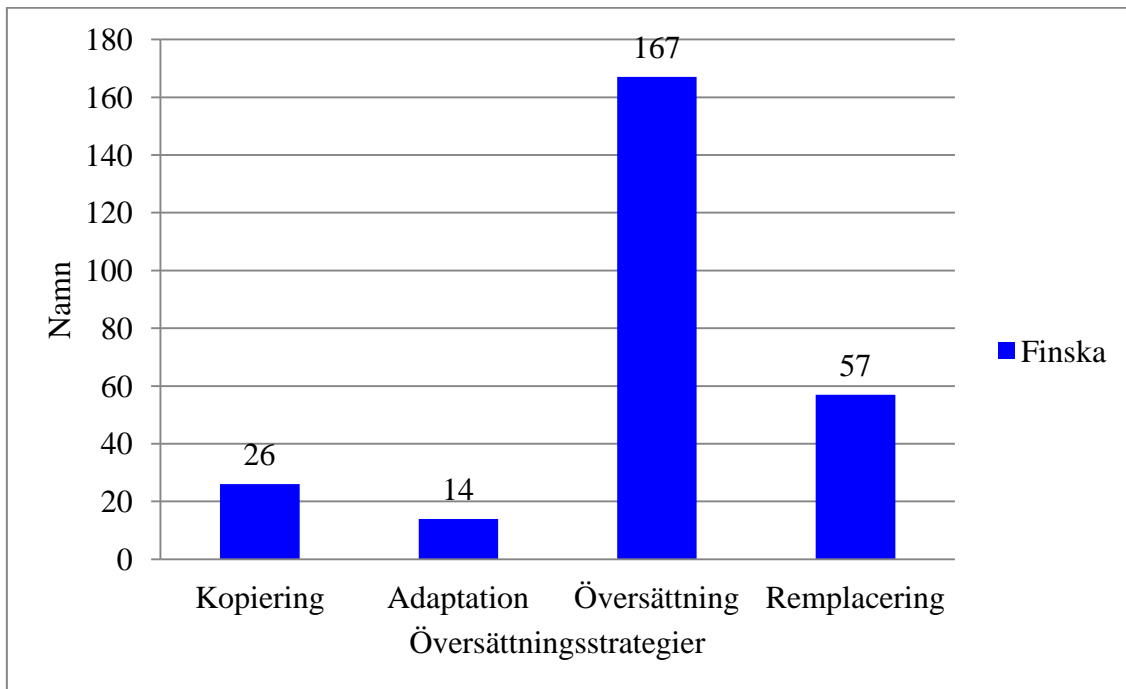
Ibland har det varit problematiskt att identifiera om ett visst namn har översättning eller replacering som strategi. I sin artikel ger van Coillie (2006: 127–128) exempel på bokstavliga namnöversättningar när han presenterar strategin översättning. I denna undersökning behöver namnöversättningarna ändå inte vara helt bokstavliga för att vara översatta med denna strategi eftersom det inte finns en fullständig ekvivalens mellan språk även om namnet har blivit översatt så bokstavligt som möjligt (se 3.2). Oftast finns det större eller mindre nyansskillnader mellan de engelska namnen och översättningarna men om de har ungefär samma denotation (se kapitel 2) har de översättning som strategi. T.ex. *Green Hills* har blivit översatt mer bokstavligt till svenska, *Gröna kullarna*, än till finska, *Vihervaarat* (de gröna skogklädda höjderna). Enligt MOT (2018) kan *hill* dock betyda även skogklädd höjd. *The Prancing Pony* heter *Stegrande ponnyn* på svenska. Både *prancing* och *stegrande* denoterar en handling som

är speciellt typisk för hästar (MOT 2018 & SAOL 2018) medan *pomppiva* (studsande) i finskans *Pomppiva poni* inte har samma nyans. Jag klassificerar *stegrande* och *pomppiva* som översättningar. Om denotationen har förändrats klart, har namnet remplacering som strategi, t.ex. när engelskas *hills* har blivit *bergen*.

Speciellt i svenska skulle en hel del namn passa in i flera översättningsstrategier. Gränsen mellan adaptation, kopiering och översättning är svävande, eftersom svenska och engelska är relaterade och många ord ser likadana ut. T.ex. engelskas *Isen* har bevarats som *Isen* i svenska men jag anser att det har översättning som strategi i stället för kopiering eftersom *isen* är ett ålderdomligt ord för järn både i engelska och svenska (Tolkien 1975/2014: 772 & SAOB 2018) *Buck Hill* har blivit *Bockalid* i svenska och jag kategoriserar *bock* som översättning och inte som adaptation eftersom *buck* betyder *bock*. Om en svensk eller finsk ekvivalens ser likadan ut som ett engelskt namn men har inte lexikal betydelse i svenska eller finska har namn kopiering eller adaptation som översättningsstrategi, som *Bree* – *Brii* – *Bri* (adaptation).

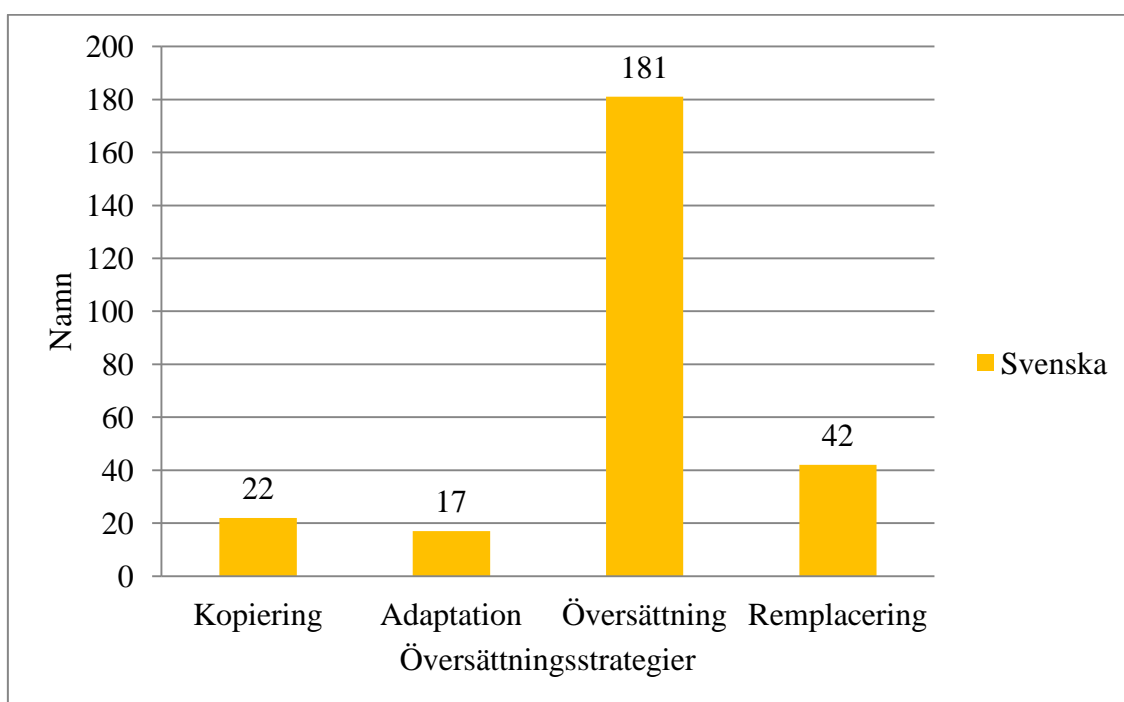
4.1 Generellt om översättningsstrategierna

Ortnamnen i *The Hobbit* och *The Fellowship of the Ring* har blivit översatta till finska och svenska genom att använda fyra olika översättningsstrategier: kopiering, adaptation, översättning och remplacering (se 3.4). Strategierna används antingen ensamma eller med varandra på följande sätt: kopiering och översättning, adaptation och översättning, adaptation och remplacering samt översättning och remplacering. Jag kallar dem kombinationer. Det här betyder att ortnamnen i materialet har översatts med fyra strategier och fyra kombinationer av strategier. För att få veta hur många gånger varje strategi används i finska och svenska har jag räknat samman de namn som har blivit översatta med en viss strategi ensam och de kombinationer där samma strategi förekommer. Figur 1 visar hur mycket strategierna används i finska och Figur 2 i svenska.

Figur 1. Användning av olika översättningsstrategier i finska (antal)

Som framgår i Figur 1 är översättning den mest allmänna strategin i finskan och den används i fråga om 167 namn. Remplacering används näst mest efter översättning i 57 namn. Den minsta strategin är adaptation, som har använts i 14 namn. Den näst minsta är kopiering som har utnyttjats i 26 finska namn.

Figur 2. Användning av olika översättningsstrategier i svenska (antal)

Figur 2 visar att översättning är den mest almäna strategin i svenskan såväl som i finskan. Denna strategi har utnyttjats i 181 svenska namn, dvs. i 14 namn mer än i finskan. Skillnaden är den näst största i materialet. I svenskan är remplacering den näst almäna strategin, liksom i finskan. Totalt finns det 15 namn mer i finska som är remplacerade på något sätt än i svenska vilket är den största skillnaden mellan språken. Adaptation är den ovanligaste strategin och den näst ovanligaste är kopiering, liksom i finska. Skillnaden mellan finska och svenska är liten i fråga om kopiering (fyra namn mer i finskan) och adaptation (tre namn mer i svenskan).

Sedan presenterar jag olika namn från varje strategi och kombination. Jag analyserar hurdana de översatta namnen är och begrundar eventuella orsaker till skillnader och likheter mellan finska och svenska. I exempen presenterar jag typiska fall i varje strategi och kombination men också undantag. Jag har strävat efter att välja namn som illustrerar ifrågavarande fenomen bäst. Exempelen ges alltid i samma ordning: *engelska – finska – svenska*.

4.2 Kopiering och funktioner

Kopiering används som översättningsstrategi på två sätt: ensam eller som kombination av kopiering och översättning. Kopiering ensam används som översättningsstrategi tre gånger i finska. Enligt min tolkning används kopiering ensam i svenska inte alls. Jag anser att de svenska namn som ser precis likadana ut som de engelska, i själva verket har översättning som strategi eftersom det finns flera ord i svenska och engelska med likadan ortografi vilket syns i följande exempel.

- (1) Riddermark – Riddermark – Riddermark
- (2) Dunland – Muistainmaa – Dunland
- (3) Langstrand – Pitkälähti – Langstrand

Engelskans *Riddermark* i exempel (1) betyder riddarnas land, *dun* mörk eller mörk hy i exempel (2) och *Langstrand* i exempel (3) lång strand (Tolkien 1975/2014: 248, 769, 773). Enligt SAOB (2018) är *ridder* och *lang* föråldrade svenska former för riddare och lång. Det är möjligt att svenskans *Dunland* har fått sin första del från *dunkel*, som är nära *duns* betydelse i engelska, men den är inte den bästa möjliga ekvivalensen i detta fall. *Dun* betyder lätt och mjuk fjäder i svenska (SO 2018). Detta innebär att en svensk läsare kan få en fel bild av referenten: meningen med *Dunland* är att berätta läsaren något om landet och dess invånare: det engelska namnet *Dunland* är en mystisk plats där det bor ett mörkhyat folk, men det svenska namnet *Dunland* är något härligt. *Mark*, *land* och *strand* är ortografiskt likadana både i engelska och svenska och betyder ungefär detsamma i denna kontext. Exemplen (1), (2) och (3) bevisar hur likadana svenska och engelska kan vara och därför har det inte varit nödvändigt att modifiera de här namnen i de svenska översättningarna. Därutöver har översättaren lyckats att bevara ålderdomligheten i *Riddermark* och *Langstrand*.

- (4) Westerness – Westerness – Västerness
- (5) Rivendell – Rivendell – Riftedal

Utöver *Riddermark* i exempel (1) finns det två andra helt kopierade namn i finska, *Westerness* i exempel (4) och *Rivendell* i exempel (5). *Rivendell* betyder en kluven dal och dess alvspråkiga namn *Imladris* en djup dal i en bergsklyfta (Tolkien 1975/2014:

774). Både *riven* och *dell* syftar på en dal och därför har namnet bevarats som sådan i finska. Även om *Westernesse* klart syftar på dess läge i väster, har en översättning av första del till finska varit omöjligt med tanke på att namnet måste likna originalet på något sätt. (Juva 2012: 1173) Det är möjligt att *Riddermark* inte har modifierats i finska av liknande skäl. Tolkien (1975/2014: 750) önskade att ”det engelska” skulle bevaras i översättningarna och de kopierade namnen stödjer hans önskning.

Svenskans *Riftedal* i exempel (5) har översättning som strategi; *rift* eller *rifte* är ålderdomliga ord för spricka, fördjupning eller klyfta (SAOB 2018). För en finsk läsare som inte förstår engelska eller svenska är *Westernesses*, *Rivendells* och *Riddermarks* lexikaliska betydelser oklara vilket betyder att den informativa funktionen försvinner i finska. I svenska bevaras funktionen. Eftersom *Dunland* har översatts till finska som *Mustainmaa* i exempel (2) och *Langstrand* som *Pitkälahti* i exempel (3) (kombinationer av replacering och översättning) har namnen ett informativt innehåll också för en finsk läsare även om han/hon får en annan uppfattning om referenterna än en svensk läsare (musta – svart, lahti – bukt). I exempel (4) är den svenska ekvivalensen *Västerness* en kombination av översättning (*väster*) och en fonetisk adaptation: den sista bokstaven e i *-ness* uttalas inte i engelska och därför har den senare svenska delen blivit *-ness*. Den liknar svenskas *näs* som är ett allmänt element i det svenska namnbeståndet (Svensk geografi 2018a) och kan anses ha en associativ funktion. Dess lexikaliska betydelse är en landremsa som har vatten omkring sig på två sidor (SO 2018). Det är möjligt att översättaren inte har använt *näs* eftersom *Westernesse* är en ö.

- (6) Bay of Belfalas – Belfalasin lahti – Belfalaskölen
- (7) Fanuidhol the Grey – Harmaa Fanuidhol – Fanuidhol grå
- (8) Forest of Fangorn – Fangornin metsä – Fangornskogen

Kopiering används mer tillsammans med översättning än ensam eftersom de flesta namn som kombinerar kopiering och översättning innehåller Midgårdsspråk, som *Belfalas* i exempel (6), *Fanuidhol* i exempel (7) och *Fangorn* i exempel (8) (alviska). I sina anvisningar för namnöversättning uppmanar Tolkien (ibid. 751) översättarna att inte modifiera namn som inte finns i anvisningarna, dvs. namn på Midgårdsspråk som han själv uppfann. Främmande namn förekommer oftast med åtminstone en engelsk del

än ensamma och därför är det mer vanligt att använda kombinationen kopiering och översättning än kopiering ensam. Också Tolkiens önskningar om att bevara främmande namn förklarar varför antalet kopieringar i finska och svenska inte avviker mycket från varandra.

Främmande delar i namnen är semantiskt icke-transparenta både för engelska, finska och svenska läsare men de engelska delarna *Bay* i exempel (6), *Grey* i exempel (7), *Forest* i exempel (8) och deras finska och svenska ekvivalenser ger läsarna information om referenterna. I kombinationer med kopiering och översättning bevaras den informativa funktionen även i finska. *Bukten* och *skogen* berättar vad *Belfalas* och *Fangorn* är. Ljuden i dessa alviska namn framkallar konnotationer och berättar något mer om referenterna och kan anses ha deskriptiv funktion: *Belfalas* låter mjukt och flytande som vatten, medan *Fangorn* låter lågt och dystert. *Fanuidhol* är ett berg vars namn låter stolt och *grås* betydelse förstärker föreställningen.

I enlighet med Tolkiens önskningar har de flesta ortnamnen med främmande, t.ex. alviska delar, kopierats som sådana men det finns två fall i svenska där översättaren Erik Andersson har kommit fram till en annorlunda lösning medan den finska översättaren Kersti Juva har bevarat de främmande delarna (*smials*, *mathom*) och översatt *great* och *house*:

- (9) Great Smials – Suuret smialit – Storsmuga
- (10) Mathom-house – Mathomtalo – Mattumhuset

Great Smials i exempel (9) är ett hem för familjen Took (en hobbitläkt) och i *Mathom-house* i exempel (10) förvarar hobbitar vissa av sina föremål. *Smials* i exempel (9) och *Mathom* i exempel (10) är inte samspråk (se s. 10) utan utmärkande ord för hobbitar. *Smials* betyder de hålor i marken där de bor och *mathom* är något föremål som hobbitar inte har användning för men som de inte vill avstå från. I fornengelska finns det liknande ord, *smygel* och *máðm*, som betyder *hål* och *skatt*. (Tolkien 1975/2014: 782) Svenskans *smuga* är ett bygdemålsfärgat ord och betyder t.ex. ett smyghål eller en trång gång (SAOB 2018). *Smuga* är en översättning och *mattum* adaptation. Erik Anderssons

(2007: 33) medverkande anser att Tolkien är inkonsekvent när han skriver att *smials* och *mathom* är hobbitars egna ord som han inte har översatt från samspråk till engelska och därför bör de inte modifieras. Sedan skriver han ändå att orden är hämtade från fornengelska. Medverkanden föreslår att *smials* och *mathom* bör ersättas med fornnordiska ekvivalenser, med *smuga* och *medem*. *Storsmuga* har översättning som strategi och *Mattumhuset* är en kombination av adaptation och översättning. Den informativa funktionen bevaras i översättningar av *great* och *house*. Betydelsen hos *smials* och *mathom* måste läsaren avgöra med hjälp av kontexten. *Smuga* är nödvändigtvis inte bekant för en svensk läsare men den är ändå mer informativ än finskas *smialit*. Namnet liknar *storstuga* och därför kan det ha en associativ funktion. Även om *mattum* har försvenskats är dess betydelse inte klarare eller mer informativ än *mathoms*. Ur denna synpunkt kunde *mathom* ha bevarats i svenska men å andra sidan är *mattum* lättare att uttala speciellt för unga läsare.

Både ensamt och tillsammans med översättning används kopiering med 26 namn i finska och 22 i svenska, dvs. kopiering används som översättningsstrategi näst minst i båda språken. I början var min hypotes att kopiering används mer i svenska än i finska men resultaten visar att skillnaden mellan språken inte är stor. Jag antog att en hel del av de engelska namn som har en klar semantiskt betydelse och inga främmande ord skulle ha blivit översatta men också kopierade i svenska eftersom språken är relaterade. Tvärtom har Erik Andersson kopierat och adapterat bara främmande namn.

Resultatet strider mot Mäkinens (2010) resultat. Hon jämför personnamnöversättningar i de tre första *Harry Potter* -böckerna mellan finska och tyska och konstaterar att kopiering är en vanlig strategi i båda språken eftersom många namn är semantiskt betydelselösa, realistiska brittiska namn, som binder karaktärerna till den brittiska kontexten och omgivningen. I motsats till detta är ortnamnen i Tolkiens böcker för det mesta beskrivande, transparenta och icke-prototypiska vilket är en förklaring till det låga antalet kopierade namn både i finska och i svenska. Det är även möjligt att personnamnen i Tolkiens böcker behandlas på ett annat sätt än ortnamnen. Luomajoki (2003: 66) studerar även ortnamn i *Harry Potter and the Philosopher's Stone* och dess finska och svenska översättningar och skriver att hennes material har många verkliga

engelska ortnamn. Av 45 ortnamn har 27 översatts till finska och 16 till svenska, dvs. översättning är mer vanlig i finska. Eftersom händelserna i Harry Potter utspelar sig i 90-talets England, en verklig värld som vi känner till och som har mycket bekanta namn för oss, finns det nödvändigtvis inget behov att översätta namnen till svenska. Tolkiens värld känner vi däremot inte alls och därför har det varit motiverat att översätta ortnamn till svenska för att göra Tolkiens värld begripligare för läsaren.

Eftersom de namn som är kopierade på något sätt är informerande bara partiellt är funktionerna starkt bundna till namnens fonetik. De följande namnen (kombinationer av kopiering och översättning) är funktionellt mångsidigast i kopierade namn.

- (11) Mines of Moria – Morian kaivokset – Morias gruvor
- (12) Land of Angmar – Angmarin maa – Angmars rike
- (13) Morgul Vale – Morgulin laakso – Morguldalen
- (14) Lórien of Blossom – Kukka-Lórien – Blommornas Lórien

Funktionerna är ungefärligen desamma i alla språk. Varje namn i dessa exempel har expressiv funktion i sina fonem och informativ i engelska, finska och svenska delar. *Moria* i exempel (11) har ett lågt ljud *mo* och högt *ri*. Namnet låter värdigt men också farligt: *Moria* är dvärgarnas uppskattade rike men under händelserna i Ringarnas herre är den obebodd och farlig. *Angmars rike* i exempel (12) hör till den onda häxmästaren av Angmar. Jag anser att kombinationen av a-, ng-, m-, och r-ljuden bildar en hotfull helhet. Trots detta låter *Moria* och *Angmar* vackra och har en estetisk funktion. Andersson (2007: 18) skriver att enligt Erik Wellander låter *a* vackert. *Moria* och *Angmar* kan reflektera Tolkiens dystra världsbild: han ser något vackert och estetiskt i härjningen. Fonem i *Morgul* i exempel (13) är låga och låter inte lika vackra och namnet kan anknytas till döden. Namnet betyder svartkonst. *Lórien* i exempel (14) är den enda orten i Mid-gård som liknar det eviga Alvhem i väster. *Lórien* är en uppskattad plats där Saurons ondska ännu inte har lyckats bryta in sig. *Ló* låter mjukt och tilltalande och *ri* är ett glatt ljud och därför har namnet en deskriptiv och en estetisk funktion. Namnet har också affektiv funktion: *Blommorna* berättar om status och om något härligt.

4.3 Adaptation och funktioner

Ett annat möjligt sätt att behandla främmande namn är adaptation. Tolkien (1975/2014: 751–782) uppmanar översättarna att bevara främmande namn i översättningarna men nämner också namn som kan adapteras till målspråkets fonetik och ortografi. Adaptation är den minsta använda strategin i båda språken. I finska finns det 14 på något sätt adapterade namn och i svenska finns det 17. De namn som har betydelselösa engelska ord har varit enkla att omforma som betydelselösa till målspråken men sådana namn finns inte mycket i materialet. I sina anvisningar för översättare uppmanar Tolkien anmärkningsvärt frekvent att kopiera eller översätta namnen hellre än att adaptera. Jag anser att adaptation sällan är en lämplig översättningsstrategi i fråga om Tolkiens namn eftersom största delen av de engelska namnen är semantiskt transparenta åtminstone delvist. Det skulle vara svårt att adaptera dem till svenska och speciellt till finska utan att namnens innebörd förändras. De främmande namnens uppgift är att lokalisera berättelsen till en helt annan tid och plats och därför fungerar de bättre som kopieringar i målspråken än som adaptationer. Enligt den kvantitativa analysen finns det ingen väsentlig skillnad mellan språken när det gäller bevaring av formen (kopiering och adaptation).

Adaptation används antingen ensam, som i följande exempel, eller med översättning eller remplacering.

- (15) Archet – Aarnila – Arklo
- (16) Bree – Brie – Bri
- (17) Hobbiton – Hobittila – Hobbinge
- (18) Yale – Jeil – Jalv
- (19) Bucklebury – Bukinpuri – Bockeby

I exemplen (15), (16), (17) och (19) är det fråga om byar och i (18) en statsdel, ett landskap eller liknande. *Arklos* i exempel (15) och *Bris* i exempel (16) engelska motsvarigheter *Archet* och *Bree* är verkliga engelska ortnamn av keltiskt ursprung men deras betydelse har försvunnit i engelska. I manuskriptet över sina anvisningar för översättarna nämner Tolkien (1975/2014: 765) att namnet härstammar från fornengelskas *arcait* som betyder träder eller skogens gräns. *Bree* betyder kulle i keltiska. Eftersom namnen inte har lexikal betydelse uppmanar Tolkien översättarna att

bevara dem. *Yale* i exempel (14) härstammar troligen från walesiskans ålderdomliga *iâl* som innebär kulle-land (Hammond & Scull 2014: 99). *Arklo* är ett verkligt svenskt ortnamn (Svensk geografi 2018b) och har adapterats till svenska både fonetiskt och kulturellt, dvs. engelskans associativa och informativa funktion bevaras i svenskan. *Archets* finska ekvivalens *Aarnila* är replacering i stället för adaptation. *Aarni* används ofta i mytologi och betyder skatt eller dyrbarhet (MOT 2018). Ett betydelselöst namn har fått en ny konnotation som syftar på att *Aarnila* är något imponerande. Således har *Aarnila* en deskriptiv funktion. Å andra sidan har den finska ekvivalensen en stark adaptativ nyans eftersom den första stavelsen *aar-* liknar engelskas *ar-* och dessutom kan *aarnis* betydelse vara oklar för finska läsare.

Brees stavning i exempel (16) har adapterats till finska och svenska så att uttalet bevaras men dess associativa eller informativa funktioner har försvunnit i finska och svenska. Översättarna har agerat på samma sätt med *Yale* i exempel (18) även om svenskans uttal har förändrats. Namnet har inte informativt innehåll. Motsvarigheter till *Hobbiton* i exempel (17) har formulerats genom att förena *hobitti* eller *hobbit* och det finska ortnamnsuffixet *-la* (liksom i *Aarnila*) och det svenska *-inge*. Suffixen har associativ och informativ funktion: de binder namnen till det finska och svenska namnbeståndet och berättar att referenterna sannolikt är städer, byar eller liknande.

Den finska ekvivalensen till *Bucklebury* i exempel (19) är intressant med tanke på att fornengelskans *bury* har den lexikala meningen *borg* (*linna* eller *linnake* på finska), en stad eller liknande som har murar omkring sig (Tolkien 1975/2014: 767). Den har ändå adapterats till finska som betydelselös *puri*, medan *bury* i *Norbury* har blivit *linna* (*Pohjanlinna*) i finska och bevarat sin lexikaliska mening (*Norborg* på svenska). *Buckleburys* svenska ekvivalens *Bockeby* är en kombination av översättning (bocke) och replacering (by). Finskans *Bukinpuri* har inte ett klart associativt eller informativt innehåll i motsats till engelska och svenska: *bury* och *by* beskriver deras referenter. En orsak till att *Buckleburys* lexikaliska mening inte har översatts till finska kan vara den humoristiska funktionen: *Bucklebury* och *Bukinpuri* låter roliga.

Att använda adaptation tillsammans med översättning är lite mer allmänt än ensamt eftersom främmande eller semantiskt betydelselösa namn oftast finns i de engelska delarna. Denna kombination av strategierna har också använts i följande exempel.

- (20) Mountains of Lune – Lunin vuoret – Lonbergen
- (21) Crickhollow – Krikkolo – Krikdala
- (22) Buck Hill – Bukinmäki – Bockalid
- (23) Michel Delving – Järin Möyremä – Möcklegräva

Lune i exempel (20) är hobbitarnas namn för alviska *Lhûn* som Tolkien (1975/2014: 773) uppmanar att modifiera så att u-ljudet bevaras. Därför har u ersätts med o i svenska. I finska har namnet modifierats genom att ersätta e med i. *Crick* i exempel (21) har ingen betydelse (ibid. 768) och översättarna har ersatt begynnelsebokstaven c med k. *Buck Hill* i exempel (22) betyder *bock* och betydelsen har överförs till svenskans *Bockalid* men i finska är betydelsen inte lika klar eftersom begynnelsebokstaven b har bevarats istället för att ersättas med p (bock – pukki, då skulle det heta Pukinmäki). Därför anser jag att *Bukinmäki* är en kombination av adaptation och översättning. *Mountains*, *hollow*, *hill* och *ford* har översättning som strategi både i finska och i svenska.

Möcklegräva i exempel (23) består av adaptation (*möckle*) och översättning (*gräva*). *Michel* härstammar från fornengelskans *micel* som betyder stort. I modern engelska förekommer ordet som *mickle*, *muckle* och vid ortnamn som *michel*, *mickle-*, *much-*. Hobbitar gillar att gräva vilket *delving* syftar på. (Hammond & Scull 2014: 26) *Möckeln* förekommer i ett svenskt namnbestånd (Svensk geografi 2018c). Liksom *michel* har ett samband med ett engelskt namnbestånd har alltså *möckle* samband med svenskt och namnet har en associativ funktion. Den finska ekvivalensen *Järin Möyremä* är replacering med en humoristisk funktion. *Järin* är ett underskattande uttryck, t.ex. i *Erot eivät ole järin suuria, Skillnaderna är inte speciellt stora*. I detta sammanhang verkar dess betydelse dock vara uppskattande. *Möyremä* härstammar från verbet *möyriä* som betyder grävning. Ordet är dock så konnotativt att det passar bättre in i replacering än översättning. *Möyriä* betyder att gräva och riva marken så ivrigt att man blir täckt av mylla. Således har *Järin Möyremä* även en affektiv funktion. Liksom

kombinationer av kopiering och översättning har också kombinationer av översättning och adaptation en partiell informativ funktion eftersom namnen består av främmande eller betydelselösa led och betydelsefulla engelska, finska och svenska led.

Det finns också tre namn i finska och ett i svenska där adaptation och remplacering kompletterar varandra. Efter enbart kopiering är detta det mest otypiska sättet att översätta i svenska. Exempel på denna kombination är

- (24) *Entwash* – *Entinoja* – *Enteälv*
- (25) *Tuckborough* – *Tukinturku* – *Tockborga*
- (26) *Bree-hill* – *Briivuori* – *Brikullen*

Entwash i exempel (24) är en älv och enter är stora varelser som liknar träd. Tolkien uppmanar att bevara *ent* och att översätta den senare delen. *Entwash* är en moderniserad version av *Entvæsc* vilkens efterled betyder svämvatten. (Tolkien 1975/2014: 756, 769) *Ent* har adapterats som *entti* till finska men i stället för finskas svämvatten använder översättaren *oja* som betyder dike. I svenska består ekvivalensen av adaptationen *ente* och remplaceringen *älv*. *Tuckborough* i exempel (25) är en viktig by i *Tookland*. *Tuck* är en variation av det betydelselösa ordet *Took* (Tolkien 1955/2014: 1108). Den finska översättaren använder *Tuk* på samma sätt som i namn som har den mer allmänna formen *Took* medan i svenskan har *Tuck* blivit *Tock* (*Took* bevaras som sådan i svenska). *Boroughs* betydelse är densamma som *burys* (se s. 50) men i finska har betydelsen blivit *turku*, en marknadsplats eller torg med ett högt stillvärde (MOT 2018). Det är också möjligt att *turku* har en associativ funktion och syftar på en finsk stad Åbo (Turku) som har en viktig roll i landets historia, liksom *Tuckborough* har i *Tookland*. Också svenskans *borga* kan associeras med t.ex. Helsingborg. Även om adaptationens syfte är att göra namnen begripligare för målspråkiga läsare, betyder det nödvändigtvis inte att namnen blir mer informativa. *Entti* och *ente* är lika betydelselösa för finska och svenska läsare som för engelska innan de blir bekanta med dessa varelser i Tolkiens böcker.

Bree Hill i exempel (26) har blivit en kombination av adaptation och remplacering eftersom *hill* inte betyder berg (*vuori*) utan kulle. *Tockborga* i exempel (21) och *Brikullen* i exempel (22) är kombinationer av adaptation (*Tock*, *Bri*) och översättning

(*borga, kullen*). Eftersom denotationen förändras i finska och även i svenska i exempel (24) förändras konnotationerna och den informativa och deskriptiva funktionen omformas. En finsk läsare får intrycket att *Brii-hill* är en större landform än en kulle.

4.4 Översättning och funktioner

Översättning är den mesta använda strategin i båda språken. Strategin förekommer antingen ensam eller i kombinationer i fråga om 167 finska namn och 181 svenska namn. Namnens innebörd är så klar att det är ändamålsenligt att översätta innebörden till finska och svenska. I svenska har översättning använts med 14 namn mer än i finska. Skillnaden förorsakas av att replacering är en mer frekvent strategi i finska än i svenska. Min och Mentulas (2006) material och kategoriseringar motsvarar inte helt varandra men hans resultat liknar mitt. Han skriver att översättning är den mest allmänna översättningsstrategin i fråga om ortnamn i den finska versionen av *the Lord of the Rings* eftersom de har innehåll som betonar den informativa funktionen (ibid. 83).

I början antog jag att även om kopiering och adaptation är mer allmänna strategier i svenska än i finska är översättning dock en frekvent strategi i svenska. Hypotesen stämmer men det är överraskande att översättning är även mer frekvent i de svenska översättningarna än i de finska. Alla engelska namn med lexikal betydelse har blivit översatta till svenska eftersom Tolkien själv ville att namnen skulle översättas. Därutöver har man tagit hänsyn till unga läsare som inte förstår engelska, även om engelska namn var sannolikt mer betydelsefulla för svenska barn än finska. Mäkinen (2010: 105–106) skriver att eftersom lexikaliskt betydelsefulla personnamn i tyska översättningar av *Harry Potter* kopieras från engelska till tyska i stället för översättning antas tyska läsare vara tillräckligt förfarna och gamla för att förstå de engelska namnens innehåll. I finska översättningar antas läsare vara yngre eftersom betydelsefulla namn för det mesta har blivit översatta till finska. Jag diskutera orsaker till det höga antalet översatta namn och det låga antalet kopierade namn i svenska även i 4.2.

En hel del av namn med översättning som strategi har blivit översatta mer bokstavligt än de andra. När denotationen bevaras som ungefär densamma, bevaras också konnotationerna och funktionerna mellan språken om käll- och målkulturer har en ungefärlig gemensam uppfattning om världen (t.ex. engelska, finska och svenska har den västerländska världsbilden gemensamt).

- (27) Grey Mountains – Harmaavuoret – Gråbergen
- (28) Lonely Mountain – Yksinäinen vuori – Ensliga berget
- (29) Tower of the Setting Sun – Nousevan auringon torni – Den nedgående solens torn
- (30) Lake-town – Järvikaupunki – Sjöstaden
- (31) Golden Wood – Kultainen metsä – Gyllene skogen
- (32) Old Forest – Vanha metsä – Gamla skogen

I exempel (27)–(32) ser man en fullständig bokstavlig översättning. De engelska, finska och svenska namnen betyder detsamma i så stor mån som det är möjligt i lingvistik. Ju bokstavigare översättaren översätter desto mindre förändras funktionerna: alla namn i dessa exempel är lika informativa, deskriptiva och estetiska på alla språk. Det är dock mer vanligt att det uppstår större eller mindre nyansskillnader mellan engelska och finska eller svenska namn vilket påverkar konnotationerna och funktionerna.

- (33) Forest River – Metsävirta – Skogsälven
- (34) River Running/Running River – Vuolas virta – Rinnande floden
- (35) Gladden River – Kurjenmiekkajoki – Liljeälven
- (36) Gate Stream – Porttivirta – Portälven
- (37) Green Hills – Vihervaarat – Gröna kullarna
- (38) White Downs – Valkovaarat – Vitåsarna

Det varierar vilken ekvivalens översättarna har valt till engelskans *river*, *stream* och *hills*. En s.k. basmotsvarighet som man först tänker på när hon hör *river* är sannolikt *joki* på finska och *älv* på svenska men *river* har också fått andra ekvivalenser i översättningarna. I exempel (33) och (34) används *virta* (flod, ström) i stället för *joki* i finska. I stället för *älv* används *flod* i exempel (34) i svenska. Enligt MOT (2018) betyder *river* och *flod* både *joki* och *virta*. De finska och svenska ekvivalenserna har samma denotation som engelskans *river* men jag anser att *virta* och *flod* är mer poetiska än *joki* i exempel (35) eller *älv* i exempel (33) och (35). *Stream* i (36) innebär flod, bäck

eller en liten älv (MOT 2018) och det har blivit *virta* i finska och *älv* i svenska. I svenska används *älv* speciellt när det är fråga om rinnande vattendrag i Norden (ibid.), dvs. den kan anses ha en associativ funktion.

I exempel (37) har *hill* som betyder kulle eller lid översatts som *vaarat* (skogklädda höjder, replacering) i finska. Den svenska ekvivalensen *kullarna* är mer bokstavlig och nyansskillnaden mellan engelska och finska är klarare än i fråga om *river* och *virta*. Också i exempel (38) används *vaarat* i finska men i själva verket betyder *down* kulle eller en liten lid. Skogklädda höjder är en del av ett typiskt finländskt landskap vilket klargör termens användning. I exempel (22) har *hill* blivit *mäki* och *lid*. I dessa fall bevaras denotationen och funktionerna även om konnotationer och läsarens intryck av referenterna kan variera mer eller mindre beroende på läsaren.

Liljeälven i exempel (35) och *Vitåsarna* i exempel (38) kombinerar översättning (*älven*, *vit*) och replacering (*lilje*, *åsarna*). *Gladden* härstammar från fornengelskans *glædene som* betyder svärds-lilja (Tolkien 1975/2014: 771), dvs. *lilje* denoterar en annan blomma. Åsar är långsträckta upphöjningar av jordytan medan kullar, på vilka *downs* syftar på, är runda och relativt små (SO 2018). Svenska läsares intryck av referenterna samt den informativa och deskriptiva funktionen förändras i någon mån vid denotationen även om svenska läsare förmedlas den viktigaste informationen: det är fråga om blommor, en älv och höga landformer.

De olika finska och svenska motsvarigheterna till engelska naturnamn i exempel (33)–(38) är synonyma i någon mån (utom de delar som är replacerade) men perfekt korrespondens kan inte fastslås. Skönlitteraturens estetiska och underhållande mål möjliggör varierande ekvivalenser, som gör namnen levande och intressanta. Namnen måste låta flytande: *Rinnande floden* låtar bättre än *Rinnande älven*. Översättarna har även använt begrepp som är speciellt typiska och bekanta i målkulturerna (som skogklädda höjder i Finland och älvar i Norden). Den svenska översättningen i följande exempel anknyter starkt till nordisk kultur och har en klar nyansskillnad mot det engelska originalet.

(39) Ettendales – Jättilaaksot – Jotundalarna

Jotun i exempel (39) innebär ett slags jätte i nordisk mytologi. Jötnarna kan se fula eller vackra ut och många av dem kan trolla. De skiljer sig inte mycket från gudar med vilka de kan ha barn. (Egerkrans 2017: 113–114) Tolkien (Hammond & Scull 2014: 770) skriver att *eten* är en föråldrad form till troll, jätte eller monster och nämner att i skandinaviska språk kan översättarna använda en liknande form, t.ex. *jätte* eller isländskans *jötunn* som motsvarar fornengelskans *oeten*. *Jotun* ändrar namnets informativa och deskriptiva funktioner och har även en associativ funktion. Finskas *jätti* har inte ett liknande kulturellt innehåll men i exempel (40) görs en lika stark nyansskillnad mellan finska och engelska.

(40) Dead Marshes – Kalman suot – Döda träsket

Kalma är ett poetiskt, konnotativt ord med högt stillvärde som innebär döden (MOT 2018) (vanligen *kuolema* på finska). *Kalma* betonar dödens dystra karaktär. Detta förstärker de deskriptiva och estetiska funktionerna. *Kalman suot* är något hemskare än *Kuoleman suot*.

Tolkien använder mycket föråldrade ord i namnen i sina böcker och när dessa uttryck ersätts med sådana som fortfarande är i bruk i målkulturerna sker det stilistiska och semantiska nyansskillnader som i exempel (35). *Kurjenmiekkä* och *lilje* är moderna ord och *Gladdens* ålderdomligheten har försvunnit. Också den informativa funktionen förstärks: gamla engelska ords betydelser är nödvändigtvis inte bekanta för en modern engelsk läsare medan finska och svenska läsare genast förstår ordens betydelse. Nyansskillnaderna är inte så stora om ett gammalt engelskt uttryck ersätts med ett motsvarande gammalt uttryck i målspråket. Eftersom engelska och svenska härstammar från ett germanskt urspråk liknar också äldre uttryck varandra vilket har utnyttjats i svenskan bl.a. i exempel (1) Riddermark, (5) Riftedal och (9) Storsmuga. I sådana här fall kan ordens betydelse vara oklar även för en svensk läsare och den informativa funktionen kan bli svagare eller saknas.

- (41) Isen – Rautkymi – Isen
- (42) Forsaken Inn – Hyljätty majatalo – Sista utposten

I exempel (41) betyder det ålderdomliga ordet *isen* järn både i engelska och i svenska (se s. 41). Den har blivit översatt till finska genom att använda det moderna ordet *rauta*. *Kymi* är replacering (se mer i 4.4). Det är möjligt att ålderdomligheten kompenseras i finska genom att utelämna den sista bokstaven *a* i *rauta* och att använda *kymi* i stället för *joki* eller *virta*. Det finska namnet är mer informativt än de engelska eller svenska namnen eftersom *rauta* är ett modernt ord och *kymi* denoterar att referenten är ett vattendrag.

I finska har föråldrade ord för det mesta ersatts med moderna uttryck men *hyljätty* i exempel (42) kan vara ett undantag. *Hyljätty* är en ålderdomlig form av *hylätty* (övergiven). Namnet är en bokstavlig översättning med en stilistisk nyansskillnad (majatalo – värdshus). Svenskans *Sista utposten* är replacerad och beskriver byggnadens ändamål före händelserna i *Hobbiten* och i *Ringarnas herre*.

Därtill liknar gamla uttryck i engelska och svenska också många moderna ekvivalenser varandra fonetiskt och ortografiskt, dvs. har en adaptativ nyans, som i följande exempel. Också *bock* i *Bockalid* i exempel (22) är ett sådant ord.

- (43) Greyflood – Harmaavirta – Gråfloden
- (44) Marish – Neva – Marsken
- (45) Mount Doom – Tuomiovuori – Domberget

I exempel (43) har engelskans *grey* och *flood* ungefär samma betydelse som svenskas *grå* och *flod* och dessutom låter och ser de ut som varandra. *Marsken* i exempel (44) härstammar från *marskland* som är en ekvivalens till *marish* (en gammal form för engelskans *marsh*, Tolkien 1975/2014: 773). *Harmaavirta* liknar inte alls dess engelska motsvarighet och det förekommer oftast inte en liknande adaptativ nyans i finska namn som har översättning som strategi vilket var förväntat eftersom finska och engelska är så olika språk. I replacerade finska namn finns det några fall som är adaptativa (se mer i 4.4). *Neva* i exempel (44) är replacering och betyder myr eller mosse.

Tuomiovuori i exempel (45) avviker dock från andra finska namn som har översättning som strategi på det sättet att *tuomio* fonetiskt liknar engelskans *doom* och svenskans *dom*. Tolkien (ibid.768–769) betonar både ordets ljud och innebörd vilka associeras med döden, ödet och oföränderlighet speciellt tack vare de konnotationer som *doomsday* (domedagen) har. Han konstaterar att den fonetiska och konnotativa innebörden i *doomsday* bevaras i skandinaviska språk och i finska (*tuomiopäivä*).

4.5 Remplacering och funktioner

När alla namn som har remplacering som översättningsstrategi antingen ensamt eller med översättning sammanräknas, används remplacering i fråga om 57 namn i finska och 42 i svenska. Detta innebär att finskan har 15 remplacerade namn fler än svenskan. Skillnaden mellan språken är den största i materialet. Ramplacering är den näst mest använda strategin i båda språken. De här namnens funktioner varierar mest.

Att finska har mer remplacerade namn än svenska kan förorsakas av olika faktorer. Mentula (2006: 85) skriver att orsaken till att egennamnens ursprungliga bokstavliga betydelser förändras i översättningarna är att orden i olika språk avviker från varandra. Denotativt motsvarande ord i målspråket passar nödvändigtvis inte in i översättningen med tanke på dess lyriska egenskaper, form eller konnotationer. Därutöver finns det flera situationella faktorer som påverkar översättarens lösningar, som Ingo (2007: 15–19) konstaterar (se mer 3.1). Det är möjligt att det finska förlaget (WSOY) har velat att egennamn remplaceras eller översättaren Kersti Juva har fått möjlighet att agera både som översättare och som artist. Samma faktorer kan också påverka varför remplacering används näst mest även i svenska men inte lika ofta som i finska. Remplacering gör texten och namnen mer levande och intressanta. Det är en lämplig strategi i expressiva, skönlitterära texter vilkas kommunikativa uppgift är att underhålla.

Det förekommer flera olika geografiska begrepp som avviker från de engelska i de finska namnen. I svenska används oftare översättning.

- (46) Hoarwell – Maitokymi – Härkällan
- (47) Silverlode – Hopeajuopa – Silverfåran
- (48) Brandywine – Rankkivuo – Brännevin
- (49) Brandy Hall – Rankkihovi – Brännstaholm

Utöver *joki* och *virta* (se 4.4) används olika begrepp med namn på vattendrag i exempel (46)–(48). *Hoarwell* i exempel (46) är en samspråkig översättning från alviskans *Mith-eithel* som innebär en grå källa. Också *well* betyder källa i denna kontext, inte brunn. (Tolkien 1975/2014: 772) *Maitokymi* har blivit replacerad helt och *Härkällan* är en kombination av replacering (*här*) och översättning (*källan*). I finskan har *well* ändå blivit *kymi*, en stor och mäktig älv med högt stilvärde (MOT 2018) medan *källan* i den svenska ekvivalensen har översatts bokstavligt från engelska. *Hoar* är rimfrost på svenska men meningen är att syfta på älvens grådaskighet i stället för kyla och därför används *maito* (mjölk) i finskan. Det är inte enkelt att förklara *här* (en stor mängd soldater, SO 2018) men översättaren har troligen försökt hitta en ekvivalens som liknar *hoar*. Det är möjligt att översättaren ser *Härkällans* vatten vara lika grunligt och oklart som en stor mängd soldater.

I exempel (24) är också den senare delen av svenska motsvarigheten till *Entwash* replacerad som *älv*, medan den finska är replacerad som *oja*. Det är fråga om en älv och den svenska ekvivalensen har blivit replacerad på en s.k. mer allmän nivå än den finska som tar replaceringen vidare. I exempel (47) kombinerar den finska ekvivalensen översättning (*hopea*) och replacering (*juopa*) medan den svenska är en hel översättning. Enligt Tolkien (Tolkien 1975/2014: 775) innebär *lode* fåra i den här kontexten, den kanal i vilken vattnet rinner. *Juopa* betyder mynningsarm, dvs. en gren av mynning i en älv (SO 2018). I finska är det inte fråga om en hurdan som helst älv utan en mynningsarm.

I exempel (48) är *Rankkivuo* och *Brännevin* helt replacerade. *Brandywine* (älv) är hobbitarnas fonetiska adaptation från alviskans *Baráduin*. Tolkien skriver att namnets betydelse bör översättas men på det sättet, om det någonsin är möjligt, att också översättningarna liknar *Baráduin*. (Tolkien 1975/2014: 766) *Brandy* är ett brännvin som är tillverkat av druvor (MOT 2018) och *wine* betyder vin. Jag har tolkat *Brännevin*

som replacering eftersom jag anser att namnet snarare syftar på brännvin än bränning och vin. Finskans *rankki* innebär drank, ett jäst ämne som blir kvar efter destillering av brännvin. *Vuo* (ström, flöde) betyder vatten som rinner i en fåra. (ibid.) Namnen har en humoristisk funktion både i finska och i svenska. I exempel (49) har översättarna utnyttjat samma element (*rankki* och *brännsta*) som i exempel (48). I denna kontext betyder *hall* en sal men *holm* syftar på en terrängbildning som höjer sig ifrån marken (SAOB 2018) eftersom *Brännstaholm* ligger i en kulle. *Holm* denoterar inte en lika fin eller hög plats som *hall*. Finskans *hovi* (hov) har rentav kungliga konnotationer. *Brännstaholms* boende har även en hög ställning. De informativa och deskriptiva funktionerna är olika i finska och svenska.

Rankkivuo och *Rankkihovi* är två av de få namn i finska som har en adaptativ nyans. Ett annat adaptativt replacerat finskt namn är *Aarnila* i exempel (15). Utöver i översatta namn syns likheten med tanke på formen mellan engelska och svenska också i flera andra replacerade namn, som i exempel (45), (52), (49) och (57).

Engelska namn som denoterar någon slags terräng har fått mångsidiga ekvivalenser i de finska översättningarna. Enligt Mentula (2006: 85) är det typiskt att översatta egennamnsbetydelser förenklas men detta syns stämma bara i svenska med replacerade namn. I finska snarare specialiseras, utvidgas och avgränsas begrepp inom samma begreppssystem (ett begrepp som beskriver terräng ersätts med ett annat terrängbegrepp osv.) i vilken engelskans begrepp hörs i större mån än i svenska där ekvivalenserna är bokstavliga eller ligger nära på de engelska begreppen. Detta syns på de svenska ekvivalenserna i exempel (52)–(57). I svenskan används dock även replacering, som i exempel (45), (46) och (47).

- (50) Barrowdowns – Hautakerot – Kummelåsarna
- (51) White Downs – Valkovaarat – Vitåsarna
- (52) North Downs – Pohjoiset ylängöt – Norra åsarna
- (53) Bridge Fields – Sillanaho – Broslätt
- (54) West March – Länsikaira – Västmark
- (55) Eتنmoors – Jättijänget – Jotunhedarna
- (56) Long Marshes – Isot rämeet – Långa träsket
- (57) Wetwang – Lituhtu – Våtvången

I exempel (50), (51) och (52) har *downs* blivit replacerade som *åsarna* i svenska. Alla tre kombinerar översättning (*kummel*, *vit*, *norra*) och replacering (*åsarna*). Jag har tolkat *vaarat* som replacering i exempel (51) i motsats till *hills* (se sidan 39) eftersom *downs* denoterar små runda kullar. I finskan har *downs* även blivit *kerot* (fjälltoppar) i exempel (50) och *ylängöt* (högländer) i exempel (52). *Hauta*, *valko* och *pohjoiset* har översättning som strategi även om det finns en nyansskillnad mellan *barrow*, *hauta* och *kummel* i exempel (45). *Barrow* är en forntida gravkulle gjord av jord eller stenar. Även *kummel* denoterar grav som utgörs av stenar eller gravröse. (MOT 2018) Finskans *hauta* innebär grav.

Fields i exempel (53) betyder ofta åker men enligt MOT (2018) kan det även innebära en öppen åkermark, dvs. *slätt*. Därför har jag tolkat *Broslätt* endast som översättning. *Sillanaho* är kombination av översättning (*sillan*) och replacering eftersom *aho* betyder sved (oodlat och gräsbevuxet land, *ibid.*). *West March* i exempel (48) syftar på västra gränsländer och enligt SAOB (2018) kan *mark* denotera även gränsländ. Finskans *kaira* (ödemark, obygd) har ett mer begränsat innehåll: ett obebott land mellan åar i Norra Finland (MOT 2018). Svenskans *hedarna* är en bokstavlig översättning från *moors* i exempel (55) medan finskans *jänget* (myrar) innebär myrar som ligger speciellt i finska Lappland (*ibid.*). Information om *etten* finns i 4.4. Den finska motsvarigheten till *Long Marshes* i exempel (56) är replacering eftersom *suuri* betyder stor och *räme* (tallmyr, träsk) en klenvuxen myrtyp (*ibid.*). Båda delarna i *Långa träsket* har översättning som strategi; därutöver en klenvuxen myrtyp kan *kärr* betyda även myr i allmänhet. Också *Våtvången* (*vång* – gärde eller fält, SAOL 2018) är en bokstavlig översättning från engelska i exempel (57). Finskans *luhta* betyder en vattnig strandäng (MOT 2018). *Liti* är ett förstärkande ord som oftast används med *märkä* (våt). *Litimärkä* innebär att något är genomvått.

De förändrade denotationerna påverkar läsaren på det sättet att hans/hennes uppfattning om referenterna avviker från en engelsk läsares uppfattning. Den informativa och deskriptiva funktionen i exempel (50)–(57) omformas. *Kerot* i exempel (50), *kaira* i exempel (54) och *jänget* i exempel (55) binder namnen till den finska naturen och de

har en associativ funktion. För en finsk läsare har de även en affektiv funktion: han/hon får ett intryck av ett kargt, tröstlöst landskap vilket påverkar den emotiva atmosfären.

Materialet har också replaceringar som innehåller begrepp från helt olika begreppssystem än de ursprungliga engelska namnen. I sådana här fall förändras denotation, informativ funktion och läsarens uppfattning om referenterna mest.

- (58) Limlight –Liituvirta– Limljusnan
- (59) Carrock – Otavankalle – Karok
- (60) Dimrill Stair – Hämypuron porras – Blackhällstrappan

Lim har ingen betydelse (Tolkien 1975/2014: 773) i exempel (58) och har blivit kopierad som sådan i svenska. *Light* har blivit översatt som *ljusnan*. Finskans *Liituvirta* är helt replacerad: att det är fråga om en älv syns inte i engelska eller i svenska men i finska används *virta* som har informativ funktion. Inte heller har *lim* bevarats utan har blivit replacerad som *liitu* (krita). En finsk ekvivalens som bevarar *lim* och *light* skulle vara *Limvalo*, *Limkirkas* eller något likadant men de låter inte flytande eller naturliga. *Liitu* har en adaptativ karaktär och syftar sannolikt på älvens ljushet, dvs. *lights* och *ljusnans* deskriptiva funktion bevaras i någon mån i finskan. Den estetiska funktionen är starkare i svenskan eftersom l-ljudet upprepas (*lim*, *ljus*).

Carrock i exempel (59) är en stor klippa och adapterad som betydelselös *Karok* i svenska. Dess finska ekvivalens är ett av de mest intressanta namnen i materialet. Fornengelskans *carr* och walesiskans *carreg* betyder sten eller klippa (Hammond & Scull 2014: 207). *Kalle* härstammar från *kalteva* (lutande, sluttande) eller *kallellaan* (något lutar någonstans). I *Hobbiten* frågar Bilbo Gandalf varför klippan kallas för *Karok* och Gandalf svarar: ”Han [Beorn] kallade den för Karok, för Karok är hans ord för den. Han kallar sådana saker för karokar [...]” (Tolkien 1937/2013: 111). Den sista satsen är en bokstavlig översättning från engelska men i den finska översättningen konstaterar Gandalf att Beorn kallar sådana sluttande saker för *kalle* (Tolkien 1937/2012: 129) Det är svårare att förklara användningen av *Otava* (Karlavagnen) eftersom inget i texten syftar på den. Sannolikt associerar Beorn Karok till Karlavagnen på något sätt i den finska översättningen, han kan t.ex. ha som vana att titta på

Karlavagnen ovanpå Karok. Den informativa funktionen i det finska namnet är inte så klar som i engelska. I svenskan har denna funktion försvunnit.

Utöver dessa namn hör finskans *Maitokymi* i exempel (46) till namn som utnyttjar begrepp utanför det engelska namnets begreppssystem eller semantiska fält. I exempel (60) ger jag ett exempel på ett svenskt namn där begreppssystemet har förändrats. *Hämypuron porras* har översättning som strategi. *Blackhällstrappan* är en kombination av översättning och replacering eftersom *rill* som betyder bäck har blivit *häll*. Översättaren har troligen inte kunnat passa bäck ihop med andra ord. *Blackhällstrappan* låter mer flytande och fonetiskt behagligare än *Blackbäckstrappan*. H- och l-ljuden i *häll* bildar en mjukare helhet än b- och ck-ljuden i *bäck* efter den hårda ck i *black*.

Eftersom en orsak till att använda replacering som översättningsstrategi är att bevara, skapa eller förstärka den estetiska funktionen, förekommer den fullständigt i replacerade namn. Funktionen bevaras och förändras genom att översättaren betonar referentens olika egenskaper i översättningarna mer än i originalet. När denotationen förändras, blir också konnotationerna och speciellt den informativa och den deskriptiva funktionen olika i någon mån. Ju mer målspråkets denotation avviker från originalets denotation desto mer förändras läsarens intryck på referenten. Den humoristiska, associativa och affektiva funktionen förändras eller bevaras inte så här heltäckande i replacerade namn utan förändringarna dyker upp på flera olika sätt i enstaka namn. Med tanke på funktionerna och deras förändringar är översättningarna i följande exempel de mångsidigaste i materialet. I exempel (61) ger jag ett av de namn inom vilka funktionerna varierar mest.

(61) *Withywindle* – Halavainen – Videvindeln

Withywindle i exempel (61) är namn på en älv i Gamla skogen. *Withy* är ett allmänt element i engelska ortnamn och det betyder vide. *Withywind* innebär vindesläktet i familjen vindeväxter. (Tolkien 1975/2014: 779) *Videvindeln* som är en kombination av översättning (*vide*) och replacering (*vindeln*, eftersom *Withywindle* härstammar från *Withywind* är *windles* betydelse inte klar i detta fall men svenskans *vindel* har en klar

betydelse) bevarar engelskans humoristiska och estetiska funktioner men den associativa funktionen försvinner. Den deskriptiva funktionen bevaras delvis eftersom *withy* betyder *vide*. Det är också möjligt att tolka engelskans *windle* som vindlande. Då skapas konnotationen om en vindlande älv. *Halavainen* har replacering ensam som översättningsstrategi. *Halava* innebär jolster som hör till videväxter (NatureGate 2018). Den informativa och deskriptiva funktionen förändras. Ändelsen *-inen* är diminutiv och ger namnet en affektiv funktion. Namnet är inte så humoristiskt som i engelska och i svenska men dess estetiska funktion är starkare (a- och l-ljuden samt diminutivet *-inen*).

5 SAMMANFATTANDE DISKUSSION

Syftet med min avhandling pro gradu har varit att undersöka vilka översättningsstrategier som används i finska och svenska ortnamnsöversättningar av J.R.R. Tolkiens *The Hobbit (Hobitti, Hobbiten)* och *The Fellowship of the Ring (Sormuksen ritarit, Ringens brödraskap)* och jämföra användningen av strategierna mellan finska och svenska. Jag har räknat alla de namn som är översatta med en bestämd strategi antingen ensam eller som kombination för att få veta hur ofta varje strategi används (se Figur 1 och Figur 2). Utöver den kvantitativa analysen har jag tagit reda på hur varje strategi används och hurdan innebörd de översatta namnen har. Delsyftet har varit att undersöka om ortnamnsfunktioner förändras vid översättningsprocessen, i så fall hur och om det finns likheter och skillnader mellan finska och svenska.

I materialet ingår sammanlagt 585 ortnamn varav 197 är engelska originalnamn. 194 namn är finska och 194 svenska översättningar. Jag har insamlat materialet genom att läsa romanerna och anteckna namnen och sedan har jag identifierat vilka van Coillies (2006) strategier för egennamnöversättning används i finska och svenska ortnamnsöversättningar. Jag har också undersökt hur informativ, deskriptiv, associativ, humoristisk, affektiv (Ainiala m.fl. 2008: 338–339, 341) och estetisk (van Coillie: 2006: 124) funktioner förändras vid översättning.

Det finns både likheter och skillnader mellan finska och svenska i användningen av strategierna eller deras kombinationer. I de finska och svenska översättningarna används fyra översättningsstrategier; *kopiering*, *adaptation*, *översättning* och *replacering*. Strategierna kan användas ensamma eller som kombinationer som består av kopiering och översättning, adaptation och översättning, adaptation och replacering samt översättning och replacering.

Översättning är klart den mest frekventa strategin i båda språken. Den har använts i fråga om 167 namn i finska och 181 i svenska. I svenska finns det 14 namn fler. Också replacering är den näst mest använda strategin i båda språken, 57 namn i finska och 42

i svenska, dvs. finska har 15 på något sätt remplacerade namn fler vilket är den största skillnaden mellan språken. Adaptation används minst i båda språken. Totalt 14 namn är adapterade i finska och 17 i svenska. I finska finns det sammanlagt 26 kopierade namn och i svenska finns det 22, vilket gör kopiering den näst minsta strategin.

Min hypotes var att kopiering och adaptation används mer i svenska än i finska eftersom svenska och engelska är relaterade språk och därför finns det nödvändigtvis inget behov att översätta namnen till svenska. Eftersom finska och engelska avviker från varandra mer, antog jag att översättning är mer allmän i finska. Jag antog ändå att översättning används också i svenska eftersom de flesta av Tolkiens egennamn är semantiskt transparenta, åtminstone delvis. Därutöver har han flera unga läsare som förstår namnens innehåll bättre ifall namnen översätts. Resultaten visar att hypoteserna både stämmer och inte stämmer. Kopiering används sällan i finska, som jag antog, men den används inte mer i svenska. I själva verket har kopiering utnyttjats med fyra namn mer i finska. Detta förorsakas delvis av att det inte alls finns helt kopierade namn i svenska. Antalet adaptationer är större i svenska som jag antog i början men skillnaden mot finska är dock liten. Även om kopiering och adaptation inte används mer i svenska än i finska och likheten mellan engelska och svenska namn inte kan visas kvantitativt, bevisar den kvalitativa analysen att de svenska namn som har översättning som strategi har adaptativa drag och liknar på det här sättet de engelska namnen. En hel del engelska och svenska namn liknar varandra, som jag antog, men på ett annat sätt som jag förväntade mig.

Översättning används mer i svenska än i finska och den är dessutom den mest frekventa strategin i båda språken. Att namnen har blivit översatta till svenska orsakas av att namnen är semantiskt betydelsefulla och verkens läsare antas vara unga. Dessutom har man tagit hänsyn till Tolkiens önsknings om att översätta namnen till målspråket. Eftersom händelserna i böckerna placerar sig i en tid och plats som är främmande för oss, hjälper de översatta namnen oss att bilda oss en egen uppfattning om Tolkiens fantasivärld. Dessa orsaker förklarar också varför översättning är så den så klart mest frekventa strategin.

Även om kopiering och adaptation uppträder minst såväl i finska som i svenska, syns svenskans och engelskans likhet kvalitativt. Flera svenska namn som har översättning som strategi liknar de ursprungliga engelska namnen fonetiskt och ortografiskt. Av detta skäl används kopiering ensamt inte alls i svenska: även om en svensk ekvivalens ser precis likadan ut som ett engelskt originalnamn, har det svenska namnet översättning som strategi. Det finns flera ord i svenska och engelska som ser likadana ut och betyder detsamma. Detta är typiskt både för föråldrade och moderna ord. Bara ett litet antal finska namn liknar engelska fonetiskt eller ortografiskt.

Remplacering används som översättningsstrategi när ett denotativt motsvarande ord i målspråket inte passar in i översättningen på grund av dess form eller lyrisk karaktär. Det här betyder att remplacering spelar en roll i bevarandet av den estetiska funktionen. I finska används remplacering mer än i svenska, vilket förklarar varför översättning används mer i svenska. Detta är naturligt eftersom finska och engelska inte är relaterade. Också översättarens personlighet och kunskaper eller förlagets önsknings påverkar valet av översättningsstrategi och förklarar skillnaden mellan språken. Oftast ersätts originalets denotation med en annan inom samma semantiska fält men det finns också fall där begrepp från ett annat begreppssystem utnyttjas.

Det finns även kvalitativa likheter och skillnader mellan språken i användningen av översättningsstrategierna. När det gäller översättning som strategi, har en del av namnen blivit översatta bokstavigare än de andra såväl i finska som i svenska. Nyansskillnaderna mellan engelska och översatta namn är allmänna, t.ex. ett stilistiskt neutralt engelskt ord har ersätts med ett poetiskt ord i översättningarna. Både i finska och svenska namnöversättningar utnyttjas ordförråd som reflekterar namnbestånd och begrepp som är typiska för målkulturerna. I svenska används även verkliga svenska ortnamn när originalet har ett verkligt engelskt ortnamn. I finska används endast element från det finska namnbeståndet, som ortnamnsuffixer. Då bevaras eller skapas den associativa funktionen. Eftersom svenska och engelska har uppstått från ett gemensamt urspråk, har gamla och föråldrade engelska ord blivit ersatta med motsvarande föråldrade ord i svenska vilket minskar nyansskillnaderna. I finska har

sådana ord blivit ersatta med moderna ord. Speciellt i de finska replacerade namnen används begrepp som är typiska för den finska naturen.

Ortnamnens funktioner både bevaras och förändras vid översättningsprocessen och det finns både likheter och skillnader mellan finska och svenska. Funktionerna försvinner, förstärks, mildras, omformas och namnen får även nya funktioner. Funktionerna bevaras som samma mellan alla tre språk när namnet har blivit översatt med kombination av kopiering och översättning eller adaptation och översättning. Sådana här namn har ord på främmande språk, som har blivit kopierade eller adapterade till målspråken, och engelska ord, som har blivit översatta till finska och svenska. Funktionerna bevaras i de främmande ordens fonetik och i de bekanta ordens betydelse. När kopiering används ensamt och namnet överförs som sådant till finska, försvinner den informativa funktionen, eftersom en finsk läsare inte förstår namnets semantiska betydelse, medan en svensk läsare förstår även om namnet ser precis likadant ut som i engelska.

När adaptation används som översättningsstrategi, vartingen ensamt eller som kombination, beror bevarandet av funktionerna på det engelska namnets karaktär. Funktionerna bevaras om ett semantiskt betydelselöst namn överförs som betydelselöst till målspråken eller när ett betydelsefullt namn överförs som betydelsefullt. Det senare är möjligt i svenska men inte i finska. Engelska och finska är så olika språk att när engelska ord adapterats till finskans ortografi och fonetik, försvinner det finska namnets informativa funktion.

Om namnet har översatts så bokstavligt som möjligt, bevaras funktionerna både i finska och i svenska, vilket orsakas av att de engelska, finska och svenska kulturerna har en likadan västerländsk uppfattning om världen. Det är vanligt att det finns större eller mindre nyansskillnader mellan översättningarna. Namnets denotation bevaras i översättningarna men konnotationerna kan förändras beroende på läsaren vilket orsakar att åtminstone den informativa och den deskriptiva funktionen omformas eftersom läsaren kan få på ett något annorlunda intryck av referenten. I replacerade namn förändras läsarens intryck av referenterna ju mer de översatta namnens denotation avviker från engelskans denotation. Detta är mer vanligt i finska än i svenska eftersom

finskan har mer replacerade namn. Detta betyder också att den informativa och ekspressiva funktionen varierar mer i finska än i svenska. Den estetiska funktionen bevaras eller förstärkas för det mesta i replacerade namn.

Den humoristiska, associativa eller affektiva funktionens förändring eller bevarande är inte så heltäckande som den informativa, deskriptiva eller estetiska. I enstaka namn varierar funktionerna på flera olika sätt i finska och svenska så att referenternas olika egenskaper betonas i olika språk. Förändringarna är dock inte så stora att tolkning av namnen som helhet eller hela verken förändras i de finska och svenska översättningarna. Det här är gemensamt för båda språken. Min hypotes var att funktionerna förändras och att det finns skillnader och likheter mellan språken men detta påverkar inte namnens eller verkens tolkning avsevärt. Enligt resultaten stämmer hypotesen.

Tolkiens namn är ett mångsidigt forskningsobjekt som kan undersökas ur flera synpunkter. I fortsättningen skulle det vara intressant att undersöka och jämföra ortnamnsöversättning i de finska och svenska översättningarna av *The Two Towers* och *The Return of the King*. I de två sista delarna av Ringarnas herre blir Frodos resa även svårare och mer förtvivlad och han ser hur dystert världen är utanför Fylke vilket kan påverka namnen. Också personnamn och namn på produkter, historiska händelser, tidsperioder osv. kunde jämföras mellan finska och svenska. Resultaten kan avvika från denna undersökning. Undersökningen ger ett exempel på hur egennamn kan översättas och därför kan översättare ha nytta av resultaten. Resultaten kan också användas i översättarundervisning eftersom de visar hur t.ex. språkparet och översättaren påverkar översättningen och att översättning inte nödvändigtvis betyder bokstavlighet. Resultaten är ett exempel på hur man översätter egennamn i expressiva texter och på funktionell översättningsteori i praktiken.

Att tolka skönlitteratur är alltid subjektivt och min undersökning representerar bara ett sätt att analysera och tolka egennamn. Jag har varit flexibel när jag har övervägt om namnöversättningarnas denotationer är så nära originalnamnens denotationer att det är möjligt att klassificera de finska och svenska namnen som översättningar i stället för replaceringar. Om jag hade haft striktare kriterier på samma denotation och delat de

översatta namnen vidare in i bokstavliga och inte bokstavliga översättningar, skulle resultaten ha varit mer detaljerade. Olika människor tolkar dock ord olika och gränsen mellan en fullständig bokstavlighet och en partiell bokstavlighet kan vara oklar. Därför anser jag att en flexibel tolkning passar in i denna undersökning. Tolkiens egennamn är innehållsligt mångsidiga och ett mindre antal ortnamn i materialet skulle ha gett en möjlighet att analysera flera namn mer ingående. Jag har ändå strävat efter att ge exempel på alla detaljer som jag hittade i materialet. Med ett mindre antal namn kunde materialet ha saknat många intressanta översättningar.

KÄLLOR

- Ainiala, Terhi, Minna Saarelma & Paula Sjöblom (2008). *Nimistöntutkimuksen perusteet*. Tampere: Tammer-paino Oy.
- Allan, Jim (1978/2003). *An introduction to Elvish and to other tongues and proper names and writing systems of the Third Age of the Western Lands of Middle Earth as set forth in the published writings of professor John Ronald Reuel Tolkien*. Helios, Glenfinnan, Inverness-Shire: Bran's Head Books.
- Andersson, Erik (2007). *Översättarens anmärkningar. Dagbok från arbetet med Ringarnas here*. Stockholm: Norstedts.
- Bassnett, Susan (2014). *Translation Studies*. 4th edition. London & New York: Routledge.
- Bertills, Yvonne (2003). *Beyond identification: proper names in children's literature*. Åbo: Åbo Akademi University Press.
- Catford, J.C. (1974). *A Linguistic Theory of Translation*. 4th edition. London: Oxford University Press.
- CliffsNotes (2016). Critical Essays Swift's Satire in Gulliver's Travels. [Citerad 23.1.2018] Tillgänglig: <https://www.cliffsnotes.com/literature/g/gullivers-travels/critical-essays/swifts-satire-in-gullivers-travels>
- Coillie, Jan van (2006). Character Names in Translation. A Functional Approach. In: Jan Van Coillie & Walter P. Verschueren (red.). *Children's Literature in Translation. Challenges and Strategies*. Manchester, UK & Kinderhook, USA: St. Jerome Publishing. 123–139.
- Day, David (1980). *Tolkienin maailma. (A Tolkien bestiary, kääntänyt Kersti Juva)*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Day, David (1992). *Tolkien: Tarujen taustaa. (Tolkien: The Illustrated Encyclopedia, kääntänyt Tarja Virtanen)*. Porvoo: WSOY.
- Egerkrans, Johan (2017). *Pohjoismaiset jumalolennot. (Nordiska Gudar, kääntänyt Eero Ojanen)*. Helsinki: Minerva kustannus Oy.
- Hammond, Wayne G. & Christina Scull (2014). *The Lord of the Rings. A Reader's Companion*. London: HarperCollins.
- Hirsjärvi, Sirkka, Pirkko Remes & Paula Sajavaara (2010). *Tutki ja kirjoita*. 15.–16. painos. Helsinki: Tammi.
- Ingo, Rune (2007). *Konsten att översätta*. Lund: Studentlitteratur AB.

- Ingo, Rune (1990). *Lähtökielestä kohdekieleen*. Juva: WSOY.
- Jakobson, Roman (1959/2012). On Linguistic Aspects of Translation. In: Lawrence Venuti (red.). *The Translation Studies Reader*. 3rd edition. London, New York: Routledge. 127–131.
- Juva, Kersti (2012). Käännöksestä. Teoksessa: *Taru sormusten herrasta*. (*The Lord of the Rings*, kääntänyt Kersti Juva). Helsinki: WSOY. 1171–1176.
- Jyväskylän yliopisto (2015a). Survey. [Citerat 3.9.2016] Tillgänglig: <https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/tutkimusstrategiat/survey>
- Jyväskylän yliopisto (2015b). Tapaustutkimus. [Citerat 3.9.2016] Tillgänglig: <https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/tutkimusstrategiat/tapaustutkimus>
- Järventausta, Marja (2013). Kontrastiivinen tutkimus vertailevan kielentutkimuksen kentässä. Teoksessa: Leena Kolehmainen, Matti Miestamo & Taru Nordlund (toim.). *Kielten vertailun metodiikkaa*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 96–134.
- Kangasniemi, Heikki (1997). *Sana, merkitys, maailma. Katsaus leksikaalisen semantiikan perusteisiin*. Helsinki: Oy Finn Lectura Ab.
- Karlsson, Fred (2004). *Yleinen kielitiede*. Uudistetun laitoksen 2. painos. Helsinki: Yliopistopaino.
- Langendonck, Willy van (2007). *Theory and Typology of Proper Names*. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 168. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Luomajoki, Katja (2003). *Egennamn i Harry Potter and the Philosopher's Stone i svensk och finsk översättning*. Opublicerad avhandling pro gradu i svenska språket. Vasa universitet.
- Mentula, Mikko (2006). *Klonkku, Reppuli ja Hallavaharja. Fiktiivisten erisnimien muodostus, merkitykset ja funktiot J.R.R. Tolkienin teoksessa Taru sormusten herrasta*. Julkaisematon suomen kielen pro gradu- tutkielma. Turun yliopisto.
- Mikone, Eve (2002). *Deskriptiiviset sanat. Määritelmät, muoto ja merkitys*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 879. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- MOT (2018). Begränsad tillgänglighet: <https://mot-kielikone-fi.proxy.uwasa.fi/mot/vaasayo/netmot.exe/>

- Munday, Jeremy (2012). *Introduction to Translation Studies. Theories and Applications*. 3rd edition. Abingdon: Routledge.
- Mäkinen, Katri (2010). *Harry Potter and the challenges of translation: Treatment of personal names in the Finnish and German translations of the three first Harry Potter books by J.K. Rowling*. Unpublished Master's Thesis. University of Jyväskylä. English.
- NatureGate (2018). [Citerad 29.4.2018] Tillgänglig: <http://www.luontoportti.com/suomi/sv/puut/jolster>
- Nida, Eugene (1964/2012). Principles of Correspondence. In: Lawrence Venuti (red.). *The Translation Studies Reader*. 3rd edition. London and New York: Routledge. 142–155.
- Noel, Ruth S. (1980). *The Languages of Tolkiens Middle-Earth. A complete guide to all fourteen languages Tolkien invented*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Nord, Christiane (2001). *Translating as a Purposeful Activity*. Manchester & Northampton: St. Jerome Publishing.
- Olsson, Henny & Sörensen, Stefan (2011). *Forskningsprocessen: kvalitativa och kvantitativa perspektiv*. 3. upplagan. Stockholm: Liber.
- Patton, Michael Quinn (2002). *Qualitative Research and Evaluation Methods*. 3rd edition. Thousand Oaks, California: Sage Publications, Inc.
- Reiss, Katharina (1977/1989). *Text types, translation types and translation assessment. (Texttypen, Übersetzungstypen und die Beurteilung von Übersetzungen, översättning av Andrew Chesterman)*. In: Andrew Chesterman (red.). *Readings in Translation Theory*. Helsinki: Oy Finn Lectura Ab. 105–115.
- Reiss, Katharina & Hans J. Vermeer (1986). *Mitä kääntäminen on. (Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie, kääntänyt Pauli Roinila)*. Helsinki: Gaudeamus.
- SAOB (2018). Tillgänglig: <https://svenska.se/>
- SAOL (2018). Tillgänglig: <https://svenska.se/>
- SO (2018). Tillgänglig: <https://svenska.se/>
- Sisättö, Vesa (2014). J.R.R. Tolkienin elämä. Teoksessa: Juri Nummelin & Vesa Sisättö (toim.). *Tolkien – elämä ja teokset*. Helsinki: Avain.
- Svensk geografi (2018a). [Citerad 28.4.2018] Tillgänglig: <http://www.svenskgeografi.se/soek?kate=X&laen=X&sord=n%C3%A4s&sida=1>

- Svensk geografi (2018b). [Citerad 16.2.2018] Tillgänglig: <http://www.svenskgeografi.se/soek?kate=X&laen=X&sord=arklo>
- Svensk geografi (2018c). [Citerad 10.3.2018] Tillgänglig: <http://www.svenskgeografi.se/soek?kate=X&laen=X&sord=m%C3%B6ckeln>
- Terminologicentralen TSK (2006). Terminologins terminologi. [Citerad 23.11.2017]. TSK 36. Helsinki. Tillgänglig: <http://www.tsk.fi/tiedostot/pdf/TerminologianSanasto.pdf>
- Tolkien, J.R.R. (1937/2012). *Hobitti*. (*The Hobbit*, kääntänyt Kersti Juva). 3. painos. Helsinki: WSOY.
- Tolkien, J.R.R. (1937/2013). *Hobbiten*. (*The Hobbit*, översättning av Erik Andersson). Stockholm: Norstedts.
- Tolkien, J.R.R. (1937/2014). *The Hobbit*. Boston, New York: Houghton Mifflin Harcourt.
- Tolkien, J.R.R. (1954/2004). *Ringens brödraskap*. (*The Fellowship of the Ring*, översättning av Erik Andersson). Stockholm: Norstedts.
- Tolkien J.R.R. (1954/2014). *The Fellowship of the Ring*. Boston, New York: Houghton Mifflin Harcourt.
- Tolkien, J.R.R. (1955/2014). *The Return of the King*. Boston, New York: Houghton Mifflin Harcourt.
- Tolkien, J.R.R. (1966/2012). Sormuksen ritarit. Teoksessa: *Taru sormusten herrasta*. (*The Lord of the Rings*, kääntänyt Kersti Juva). Helsinki: WSOY.
- Tolkien, J.R.R. (1975/2014). Nomenclature of The Lord of the Rings. In: Wayne G. Hammond & Christina Scull (red.). *The Lord of the Rings. A Reader's Companion*. London: HarperCollins. 750–812.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Jyväskylä: Tammi.
- Venuti, Lawrence (2012a). Introduction. In: *The Translation Studies Reader*. 3rd edition. London, New York: Routledge. 1–9.
- Venuti, Lawrence (2012b). 1969s–1970s. In: *The Translation Studies Reader*. 3rd edition. London, New York: Routledge. 163–140.
- Vermeer, Hans J. (1989/2012). Skopos and Commission in Translational Action. I: Lawrence Venuti (red.). *The Translation Studies Reader*. 3rd edition. London and New York: Routledge. 191–202.

Vetenskapstermbanken i Finland (2017). Synkroninen kielen tutkimus/Synkroninen kielitiede. [Citerad 19.12.2017] Tillgänglig: http://www.tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:synkroninen_kielentutkimus

Vetenskapstermbanken i Finland (2018a). Översättningsmotsvarighet. [Citerad 17.1.2018] Tillgänglig: <http://www.tieteentermipankki.fi/wiki/Nimitys:oversattningmotsvarighet>

Vetenskapstermbanken i Finland (2018b). Semanttinen kenttä. [Citerad 10.1.2018] Tillgänglig: [http://www.tieteentermipankki.fi/wiki/Nimitys:semanttinen kenttä](http://www.tieteentermipankki.fi/wiki/Nimitys:semanttinen_kentta)

Bilaga 1. Undersökningens material

A1. Kulturjordsområden

Engelska	Andra namn på engelska	Finska	Andra namn på finska	Svenska	Andra namn på svenska
Bam-furlong		Papuvainio		Bönåkra	
Blessed Realm		Siunattu valtakunta		Välsignade riket	
Bree-land		Briimaa		Briland	
Bridge Fields		Sillanaho		Broslätt	
Buckland		Bukinmaa		Bockrike	
East Farthing		Itäneljännys		Östfjärding	
Faerie in the West		Lännen haltimaa		Alvhem i väster	
Grey Havens		Harmaat satamat		Grå hamnarna	
Hollin		Paatsamala		Torna	
Isengard		Rautapiha		Isengård	
Land of Angmar		Angmarin maa		Angmars rike	
Land of Gondor	South-realm, South Kingdom	Gondorin maa	Etelä-Valtakunta, Eteläinen kuningaskunta	Gondors land	Sydriket, Södra kungadömet
Land of Lórien	Lórien of Blossom, Golden Wood	Lórienin maa	Kukka-Lórien, Kultainen metsä	Lóriens rike	Blommornas Lórien, Gyllene skogen
Land of Shadow	Black Land	Varjon maa	Musta maa	Skuggans rike	Svarta landet
Marish		Neva		Marsken	
Middle-Earth	Wide World	Keski-Maa	Avara maailma	Midgård	Vida världen
North Farthing		Pohjoisneljännys		Nolfjärding	
North-realm	Northern lands, North Kingdom, Northernland	Pohjois-Valtakunta	Pohjoiset maat, Pohjoinen kuningaskunta, Pohjola	Nordriket	Nordlanden, Norra kungadömet, Norderland

Old World		Vanha maailma		Gamla världen	
Riddermark		Riddermark		Riddermark	
Shire		Kontu		Fylke	
South Farthing		Eteläneljännys		Sörfjärding	
Tookland		Tukinmaa		Tookland	
West Farthing		Länsineljännys		Västfjärding	
West March		Länsikaira		Västmark	
Woody End		Korvenperä		Skogsände	
Yale		Jeil		Jalv	

A2. Städer och byar

Engelska	Andra namn på engelska	Finska	Andra namn på finska	Svenska	Andra namn på svenska
Archet		Aarnila		Arklo	
Bree		Brii		Bri	
Bucklebury		Bukinpuri		Bockeby	
Bywater		Virranvarsi		Åby	
Citadel of the Stars		Tähtilinna		Stjärncitadellet	
City of the Trees		Puiden kaupunki		Trädens stad	
Combe		Notko		Kjuse	
Crick-hollow		Krikkolo		Krikdala	
Dale		Laakso		Dal	
Dwarrow-delf	Black Pit	Kääpiökaivanto	Musta kuilu	Dvärgagrävt	Svarta schaktet
Old Moria		Vanha Moria		Gamla Moria	
Haysend		Puuton		Hagsände	
Hobbiton		Hobittila		Hobbinge	
Lake-town		Järvikaupunki		Sjöstaden	
Longbottom		Pitkänpohja		Långbotten	
Michel Delving		Järin Möyremä		Möcklegräva	

Mines of Moria		Morian kaivokset		Morias gruvor	
Norbury	Deadmen's Dike	Pohjanlinna	Kuolleiden kaivanto	Norborg	Dödingsvallen
Overhill		Ylismäki		Ovankull	
Rivendell		Rivendell		Riftedal	
Rushey		Sara		Savöna	
Staddle		Sokkeli		Stala	
Stock		Runko		Boda	
Tower of the Rising Moon	Tower of Sorcery	Nousevan kuun torni	Noituuden torni	Den uppegående månens torn	Svartkonsttornet
Tower of the Setting Sun	Tower of Guard	Laskevan auringon torni	Vahtitorni	Den nedgående solens torn	Vakttornet
Tuckborough		Tukinturku		Tockborga	
Under-Hill		Alismäki		Nedomkull	
Undertowers		Alistorniainen		Nedomtorn	
Woodhall		Metsähovi		Skoghall	

A3. Byggnader och konstruktioner

Engelska	Andra namn på engelska	Finska	Andra namn på finska	Svenska	Andra namn på svenska
Bag End		Repun pää		Säcks ände	
Brandy Hall		Rankkihovi		Brännstaholm	
Bridge of Khazad-dûm		Khazad-dûmin silta		Khazad-dûms bro	
Bridge of Mitheithel		Mitheithelin silta		Mitheithelbron	
Bridge of Stonebows	Great Bridge, Brandywine Bridge	Paasikaarten silta	Suuri silta, Rankkivuon silta	Stenvalvsbron	Stora bron, Brännevinsbron
Dark Tower		Musta torni		Mörka tornet	
Forsaken Inn		Hyljätty majatalo		Sista utposten	

The Golden Perch		Kultainen ahven		Gyllene abborren	
Great Smials		Suuret smialit		Storsmuga	
The Green Dragon		Vihreä lohikäärme		Gröna draken	
High Hay		Pitkät puut		Höga haget	
House of Elrond		Elrondin talo		Elronds hus	
The Ivy Bush		Muratti		Murgrönan	
Last Bridge		Viimeinen silta		Sista bron	
Mathom-house		Mathomtalo		Mattumhuset	
The Prancing Pony		Pomppiva poni		Stegrande ponnyn	
Town Hole		Raatikolo		Rådsmugan	
White Towers		Valkoiset tornit		Vita tornen	

B1. Naturjordsområden

Engelska	Andra namn på engelska	Finska	Andra namn på finska	Svenska	Andra namn på svenska
Angle		Kulma		Spetsen	
Bonfire Glade		Kokkoaukio		Bolgläntan	
Brown Lands		Ruskeat maat		Bruna markerna	
Chetwood		Aarnimetsä		Ketskogen	
Dead Marshes		Kalman suot		Döda träsket	
Dimrill Dale		Hämypuron laakso		Blackhällsdalen	
Dunland		Mustainmaa		Dunland	
Edge of the Wild		Erämaa		Vildmarkens gräns	

Ettendales		Jättilaaksot		Jotundalarna	
Ettenmoors		Jättijänget		Jotunhedarna	
Far Downs		Kaukovaarat		Fjäråsarna	
Forest of Fangorn		Fangornin metsä		Fangornskogen	
Gladden Fields		Kurjenmiekkakentät		Liljeängarna	
Gore		Kiila		Kilen	
Green Fields		Viherkentät		Grönslätt	
Green Hill Country		Vihervaarat		Gröna kullarna	
Land Beyond		Vuorentakaiset maat		Landet bortom	
Langstrand		Pitkälahti		Langstrand	
Last Desert		Viimeinen autioma		Yttersta ökn	
Lone-Lands		Yksinäiset maat		Ensliga landen	
Long Marshes		Isot rämeet		Långa träsket	
Midge-water Marshes		Sääskivedensuot		Myggvattna kärr	
Mirkwood	Greenwood the Great	Synkmetsä	Suuri Vihermet-sä	Mörkveden	Stora Grön-veden
Morgul Vale		Morgulin laakso		Morguldalen	
North Moors		Pohjannummet		Nordmyra	
Old Forest		Vanha metsä		Gamla skogen	
Tongue		Kieleke		Tungan	
Uttermost West		Lännen ääri		Yttersta västern	
Water-valley		Virran laakso		Ådalen	
Wetwang		Litiluhta		Våtvången	
White Downs		Valkovaarat		Vitåsarna	
Wilderland	Wild	Erämaa	Erämaa	Ödevidderna	Vildmarken
Withered Heat		Kulottunut nummi		Ödeheden	
Withy-windle valley		Halavaisen laakso		Videvindeln dalgång	

B2. Vattendrag

Engelska	Andra namn på engelska	Finska	Andra namn på finska	Svenska	Andra namn på svenska
Bay of Belfalas		Belfalasin lahti		Belfalaskbukten	
Brandywine		Rankkivuo		Brännevin	
Budgeford		Bolgin kahlaamo		Bukevad	
Entwash		Entinoja		Ente älv	
Ford of Bruinen	Ford of Rivendell	Bruinenin kahlaamo	Rivendellin kahlaamo	Bruinens vad	Riftedals vad
Ford of Carrock		Otavankalteen kahlaamo		Karoks vad	
Forest River		Metsävirta		Skogsälven	
Gate Stream		Porttivirta		Portälven	
Gladden River		Kurjenmiekkajoki		Liljeälven	
Great River		Suuri virta		Stora floden	
Great Sea	Sundering Seas	Suuri meri	Erottavat meret	Stora havet	Skiljande haven
Greyflood		Harmaavirta		Gråfloden	
Hoarwell		Maitokymi		Härkällan	
Isen		Rautkymi		Isen	
Lake Evendim		Hämyvesi		Aftondunkeln	
Limlight		Liituvirta		Limljusnan	
Long Lake		Pitkäjärvi		Långa sjön	
Loudwater		Kohuvesi		Brusälven	
Mirrormere		Kuvastaja		Spegeltärn	
River Running, Running River		Vuolas virta		Rinnande floden	
Sarn ford		Sarnin kahlaamo		Sarnvad	
Silverlode		Hopeajuopa		Silverfåran	
Stair Falls		Porttien putoukset		Trappfallen	
Stock-brook		Runkopuro		Bodabäcken	
Tindrock		Vaarnavuori		Tinnö	
(The) Water		Virta		Ån	
Westernesse		Westernesse		Västerness	
Withywindle		Halavainen		Videvindeln	

B3. Höga landformer

Engelska	Andra namn på engelska	Finska	Andra namn på finska	Svenska	Andra namn på svenska
Barrow-downs		Hautakerot		Kummelåsarna	
Blue Mountains		Sinivuoret		Blå bergen	
Bree-hill		Briivuori		Brikullen	
Buck Hill		Bukinmäki		Bockalid	
Carrock		Otavankalle		Karok	
Cloudyhead	Fanuidhol the Grey	Pilvispää	Harmaa Fanuidhol	Molnhjässan	Fanuidhol grå
Cracks of Doom		Tuomiorotko		Domstöten	
Dimrill Stair		Hämypuron porras		Blackhällstrappan	
Gap of Rohan		Rohanin aukko		Rohanporten	
Green Hills		Vihervaarat		Gröna kullarna	
Grey Mountains		Harmaavuoret		Grå bergen	
High Pass		Ylä-Sola		Höga passet	
(The) Hill		Kukkula		Kullen	
Hill of Hearing		Kuulon kukkula		Hörselns kulle	
Hill of Sight	Hill of the Eye	Näön kukkula	Silmän vuori	Synens kulle	Ögats kulle
Iron Hills		Rautavuoret		Järnbergen	
Lonely Mountain		Yksinäinen vuori		Ensliga berget	
Misty Mountains		Sumuvuoret		Dimmiga bergen	
Mount Doom	Fire Mountain, Fiery Mountain, Mountain of Fire	Tuomiovuori	Tulinen vuori	Domberget	Eldensberg
Mount Gram		Gramin vuoret		Grambergen	
Mountains of Lune		Lunin vuoret		Lonbergen	
Mountains of Moria		Morian vuoret		Morias berg	

Mountains of Shadow		Varjovuoret		Skuggbergen	
Mountains of Terror		Kauhun vuoret		Fasornas berg	
North Downs		Pohjoiset ylängöt		Norra åsarna	
Ravenhill		Korppikallio		Ramberget	
Redhorn	Cruel	Punasarvi	Julma	Rödhornet	Den grymme
Redhorn Gate		Punasarven portti		Rödhornsporten	
Seat of Amon Hen	Seat of Seeing	Amon Henin istuin	Näkemisen istuin	Amon hens säte	Seendets säte
Silvertine	Celebdil the White	Hopeaneula	Celebdil Valkoinen	Silversylen	Celebdil vit
Tower Hills		Tornikukkulat		Tornkullarna	
Weathertop		Viimapää		Väderklint	
White Mountains		Valkoiset vuoret		Vita bergen	